

II

HISTORIJSKA GRAĐA //
HISTORICAL RECORDS

Prof. dr. Sead SELIMOVIĆ
Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli
sead.selimovic20@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1627-3305

Izvorni naučni rad/Original scientific article
UDK/UDC: 94.314:341.4:355.4(497.6 Zvornik)"1991/2013"(093)

ZVORNIK OD 1991. DO 2013. GODINE: PROMJENE U ETNIČKOJ STRUKTURI STANOVNIŠTVA POD UTJECAJEM RATA PROTIV REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

Apstrakt: *Geografski položaj, razvijena privreda, obrazovanje, kultura, sport i zdravstvo utjecali su da Zvornik bude privlačno mjesto za život ljudi različitih kultura, vjera i naroda. Prije agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, u Zvorniku su zajedno živjeli Bošnjaci, Srbi, Hrvati, Jugoslaveni i Ostali.*

U općini Zvornik je 1991. godine živjelo 81.295 stanovnika. Bošnjaka je bilo 48.102 ili 59,17%, Srba 30.863 ili 37,96%, Hrvata 122 ili 0,15%, Jugoslavena 1.248 ili 1,54% i ostalih 960 ili 1,18%.

Grad Zvornik bio je mjesto zajedničkog življenja Bošnjaka, Srba, Hrvata, Jugoslavena i Ostalih. Bošnjaka je bilo 8.854 (60,71%), Srba 4.235 (29,04%), Hrvata 76 (0,52%), Jugoslavena 944 (6,47%) i Ostalih 475 (3,26%).

Zvornik je, kao strateški važan grad u planovima i ciljevima agresora, bio meta napada već od 1991. godine. Na ovaj bosanski grad je planirana, pripremana i organizovana agresija i ratni zločini nad Bošnjacima. U Zvorniku su organizirani logori za Bošnjake, ubijani su civili, vršena su masovna i sistematska silovanja i drugi oblici seksualnog nasilja, ciljano je ubijana i progonjena bošnjačka elita, masovno su protjerivani i deportovani civili, uništavana su kulturna dobra i imovina te rušeni islamski vjerski objekti.

Napad na Zvornik je otpočeo 8. aprilu 1992. godine. Bio je to rezultat dobro organizovane i unaprijed pripremljene akcije u okviru udruženog zločinačkog poduhvata, čiji je cilj bilo trajno uklanjanje Bošnjaka iz Zvornika i Podrinja. U napadu i zločinima su, pored jedinica JNA, učestvovali pripadnici Srpske demokratske stranke, specijalne jedinice SDB i MUP-a Srbije, „Arkanovi Tigrovi“, „Beli orlovi“ i druge „srpske snage“.

Zvornik je bio okupiran, a branioči grada su se povukli na Kula Grad kojeg su, pod komandom Samira Ništovića – kapetana Almira, branili do 27. aprila 1992. godine.

Na ovom području izvršeni su brojni oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, kao što su: ubistva i hotimično lišavanje života, progoni, istrebljenje, silovanja, protivpravno zatočenje, zatvaranje, mučenje, hotimično nanošenje velikih patnji, deportacija (prisilna premeštanja), bezobzirno razaranje, pljačka javne ili privatne imovine.

Ubistva i protjerivanja iz Zvornika su sistematski planirana i provedena. Vršena je ideološka priprema za provođenje ratnih zločina. Nakon izvršenja ratnih zločina, počinioci su prikrivali i poricali zločine. Iz samog Zvornika je izvršeno prisilno protjerivanje/deportacija 15.436 osoba u Mađarsku i Austriju.

U periodu od 1992. do 1995. godine sa područja Zvornika ubijeno je i „nestalo“ najmanje 2.005. osoba. Vječni smiraj našlo je njih 1.587 dok se 418 građana Zvornika vode kao nestali.

Cilj udruženog zločinačkog poduhvata postignut je i kampanjom progona koja je dostigla takve razmjere da je uključivala ponašanje na osnovu kojeg se vidjela namjera da se djelimično ili u cjelosti unište Bošnjaci, nacionalna, etnička i/ili vjerske grupa kao takva. Bilo je neophodno uništiti tragove kulturnog i vjerskog postojanja uništavanjem spomenika kulture i sakralnih objekata. Tako je u Zvorniku uništeno 28 džamija, među kojima one: u Đulićima, u Kula Gradu, u Kozluku, u Diviću, Snagovu, u Novom Selu, u Skočiću, u Svrakama, u Drinjači, u Glumini, u Donjoj Kamenici, u Gornjoj Kamenici, u Klisi, u Kovačevićima, u Rijeci, u Selimovićima... Osim džamija uništeni su mektebi, mesdžidi, turbeta i drugi sakralni objekti. Tako su na području Zvornika uništena 62 sakralna objekta.

Oružana agresija na Republiku Bosnu Hercegovinu okončana je potpisivanjem Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Dejtonski sporazum), parafiranog u Dejtonu 21. novembra 1995, a potpisanog 14. decembra 1995. godine u Parizu „na bosanskom, hrvatskom, engleskom i srpskom jeziku“. Prema mišljenju mnogih istraživača, intelektualaca različitih profila, Sporazum je legalizirao genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini. Dejtonski sporazum je potvrdio činjenicu da su Republika Srbija i Republika Hrvatska ratovale na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine.

Dejtonski sporazum je potvrdio činjenicu da je SRJ imala stvarnu kontrolu (vlast) nad tzv. Republikom Srpskom.

U periodu od 1992. do 1995, približno 2,2 miliona ljudi u Bosni i Hercegovini bilo je primorano, pod utjecajem rata protiv Bosne i Hercegovine, napustiti svoje domove.

Cilj velikosrpske politike u Bosni Hercegovini je i nakon rata bio „razdvajanje naroda.“ Predvodnici te politike u Bosni i Hercegovini bili su ratni zločinci Radovan Karadžić i Momčilo Krajišnik. Podršku projektu „razdvajanja etničkih zajednica“ u Sarajevu i drugim gradovima i općinama u Bosni i Hercegovini, dao je i Slobodan Milošević.

Otežavajuća okolnost za povratnike je i činjenica što se u bosanskohercegovačkom entitetu Republika srpska negira bosanski jezik. Zabranjuje se izvođenje nastave na bosanskom jeziku, a jezik se imenuje

nepostojećim bošnjačkim jezikom. Time se vrši diskriminacija učenika koji žele da se njihov jezik imenuje bosanski.

Osim toga, visoki zvaničnici iz Republike srpske u javnim istupima negiraju državu Bosnu i Hercegovinu i Bošnjake kao narod, što utiče na perspektivu ljudi ovih prostora. Ulice u RS-u nose nazive ratnih zločinaca iz Drugog svjetskog rata i perioda agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, grade se biste ratnim zločincima, „osveštavaju“ škole i druge državne institucije itd.

Situacija sa upošljavanjem u javnoj upravi nije dobra. Povratnici se, uglavnom, bave poljoprivredom, no ovdje postoji problem plasmana viška proizvoda.

Godine 2013. izvršen je popis stanovništva u Bosni i Hercegovini. Bio je to prvi popis nakon rata i agresije. U općini Zvornik je živjelo 58.856 stanovnika, što je za 22.439 stanovnika manje u odnosu na 1991. godinu. Grad Zvornik imao je 11.479 stanovnika, što je za 3.087 stanovnika manje u odnosu na 1991. godinu.

U etničkoj strukturi stanovništva došlo je do drastične promjene. Tako je u općini Zvornik 2013. godine živjelo 19.855 Bošnjaka što je za 28.247 manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 38.579 što je za 7.761 stanovnik više u odnosu na 1991. godinu. Hrvata je bilo 106 što je u odnosu na 1991. Godinu manje za 16 osoba.

Još drastičnija promjena je u gradu Zvorniku. Bošnjaka je, prema popisu stanovništva 2013. godine, bilo 992, što je za 7.862 stanovnika manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 10.308, što je u odnosu na 1991. godinu, više za 6.073 osoba. Hrvata je bilo 54, što je u odnosu na 1991. godinu manje za 22 osobe.

Na području općine Zvornik živjelo je 33,73% Bošnjaka, što je za 52,44% manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 65,55% što je za 28,59% više u odnosu na 1991. godinu.

U gradu Zvorniku živjelo je 8,63% Bošnjaka, što je za 52,08% manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 89,66%, što je za 51,70% u odnosu na 1991. godinu.

Promjene u etničkoj strukturi stanovništva, desile su se na štetu Bošnjaka koji su u ratu protiv Bosne i Hercegovine bili najveća žrtva. Rezultat je to „planske politike“ koju su vodile vlasti Republike srpske. Njihov cilj je, između ostaloga, bio da se promijeni etnička struktura stanovništva „srpske države“, tako što će Bošnjaci i drugi nesrbi biti ubijeni, protjerani, raseljeni. Ta politika, što se vidi na primjeru Zvornika, dala je rezultate, a sve to je „legalizirala“ međunarodna zajednica Dejtonskim (mirovnim) sporazumom.

Zvornik je tipičan primjer kako se ratom, ubistvima, protjerivanjem, silovanjem, zastrašivanjem, odvođenjem u logore, prisilnom mobilizacijom, rušenjem i drugim sredstvima može, drastično promijeniti etnička struktura stanovništva jednoga grada. Svakako, ne treba zanemariti ni druge uzroke smanjena broja Bošnjaka u Zvorniku kao što su sigurnosna situacija, ekonomski položaj, obrazovanje, putna i druga infrastruktura itd.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, Zvornik, agresija, rat, etničko čišćenje, Dejtonski sporazum, povratak, etnička struktura stanovništva, promjene.*

**ZVORNIK FROM 1991 TO 2013:
CHANGES IN THE ETHNIC STRUCTURE OF THE POPULATION
UNDER THE INFLUENCE OF THE WAR AGAINST
THE REPUBLIC OF BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Abstract: *Geographical location, developed economy, education, culture, sports and health have influenced Zvornik to be an attractive place for people of different cultures, religions and peoples. Before the aggression on the Republic of Bosnia and Herzegovina, Bosniaks, Serbs, Croats, Yugoslavs and Others lived together in Zvornik.*

In 1991, there were 81,295 inhabitants in the municipality of Zvornik. There were 48,102 Bosniaks or 59.17%, 30,863 or 37.96% Serbs, 122 or 0.15% Croats, 1,248 or 1.54% Yugoslavs and 960 or 1.18% others.

The town of Zvornik was a place where Bosniaks, Serbs, Croats, Yugoslavs and Others lived together. There were 8,854 Bosniaks (60.71%), 4,235 Serbs (29.04%), 76 Croats (0.52%), 944 Yugoslavs (6.47%) and 475 Others (3.26%).

Zvornik, as a strategically important city in the plans and goals of the aggressors, has been the target of attacks since 1991. Aggression and war crimes against Bosniaks were planned, prepared and organized against this Bosnian town. Camps for Bosniaks were organized in Zvornik, civilians were killed, mass and systematic rapes and other forms of sexual violence were committed, the Bosniak elite was targeted killed and persecuted, civilians were expelled and deported en masse, cultural property and property were destroyed and Islamic religious buildings were demolished. .

The attack on Zvornik began on April 8, 1992. It was the result of a well-organized and pre-prepared action within a joint criminal enterprise, aimed at the permanent removal of Bosniaks from Zvornik and Podrinje. In addition to JNA units, members of the Serbian Democratic Party, a special unit of the SDB and the Serbian Interior Ministry, „Arkan's Tigers“, „White Eagles“ and other „Serbian forces“ took part in the attack and crimes.

Zvornik was occupied, and the defenders of the city withdrew to Kula Grad, which they defended under the command of Samir Nišević - Captain Almir, until April 27, 1992.

Numerous forms of crimes against humanity and international law have been committed in this area, such as murder and willful deprivation of life, persecution, extermination, rape, unlawful detention, imprisonment, torture, willful suffering, deportation (deportation), wanton destruction, looting of public or private property.

The killings and expulsions from Zvornik were systematically planned and carried out. Ideological preparations were made for the implementation of war crimes. After committing war crimes, the perpetrators covered up and denied the crimes. 15,436 people were forcibly expelled / deported from Zvornik to Hungary and Austria.

In the period from 1992 to 1995, at least 2,005 people were killed and „disappeared“ from the Zvrnik area. person. 1,587 of them have found eternal peace, while 418 citizens of Zvornik are listed as missing.

The goal of the joint criminal enterprise was also achieved by a campaign of persecution that reached such proportions that it included behavior that indicated an intention to partially or completely destroy Bosniaks, national, ethnic and / or religious groups as such. It was necessary to destroy the traces of cultural and religious existence by destroying cultural monuments and sacral buildings. Thus, 28 mosques were destroyed in Zvornik, including those in Đulići, Kula Grad, Kozluk, Divič, Snagovo, Novo Selo, Skočić, Svrake, Drinjača, Glumina, Donja Kamenica and Gornja Kamenica, in Klisa, in Kovačevići, in Rijeka, in Selimovići... In addition to mosques, mektebs, masjids, turbets and other sacral buildings were destroyed. Thus, 62 sacral buildings were destroyed in the area of Zvornik.

The armed aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina ended with the signing of the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina (Dayton Agreement), initialed in Dayton on November 21, 1995, and signed on December 14, 1995 in Paris „in Bosnian, Croatian, English and the Serbian language“. According to many researchers, intellectuals of various profiles, the Agreement legalized the genocide of Bosniaks in Bosnia and Herzegovina. The Dayton Agreement confirmed the fact that the Republic of Serbia and the Republic of Croatia were at war on the territory of the Republic of Bosnia and Herzegovina.

The Dayton Agreement confirmed the fact that the FRY had real control (power) over the so-called Republika Srpska.

Between 1992 and 1995, approximately 2.2 million people in Bosnia and Herzegovina were forced to flee their homes as a result of the war against Bosnia and Herzegovina.

The goal of the Greater Serbia policy in Bosnia and Herzegovina even after the war was to „separate the people.“ The leaders of that policy in Bosnia and Herzegovina were war criminals Radovan Karadzic and Momcilo Krajisnik. Slobodan Milosevic also supported the project „Separation of Ethnic Communities“ in Sarajevo and other cities and municipalities in Bosnia and Herzegovina.

An aggravating circumstance for returnees is the fact that the Bosnian language is denied in the Republika Srpska entity of Bosnia and Herzegovina. Teaching in the Bosnian language is prohibited, and the language is called the non-existent Bosniak language. This discriminates against students who want their language to be called Bosnian.

In addition, high-ranking officials from the Republika Srpska deny the state of Bosnia and Herzegovina and Bosniaks as a people in their public speeches, which affects the perspective of the people of this area. Streets in RS bear the names of war criminals from the Second World War and the period of aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina, busts of war criminals are being built, schools and other state institutions are being „sanctified“, etc.

The situation with employment in public administration is not good. Returnees are mainly engaged in agriculture, but there is a problem with the placement of surplus products.

In 2013, a census was conducted in Bosnia and Herzegovina. It was the first census after the war and aggression. In the municipality of Zvornik lived 58,856 inhabitants, which is 22,439 inhabitants less than in 1991. The city of Zvornik had 11,479 inhabitants, which is 3,087 inhabitants less than in 1991. There has been a drastic change in the ethnic structure of the population. Thus, in 2013, there were 19,855 Bosniaks living in the municipality of Zvornik, which is 28,247 less than in 1991. There were 38,579 Serbs, which is 7,761 more than in 1991. There were 106 Croats, which is 16 people less than in 1991.

An even more drastic change is in the city of Zvornik. According to the 2013 census, there were 992 Bosniaks, which is 7,862 fewer than in 1991. There were 10,308 Serbs, which is 6,073 more than in 1991. There were 54 Croats, which is 22 people less than in 1991. 33.73% of Bosniaks lived in the municipality of Zvornik, which is 52.44% less than in 1991. There were 65.55% Serbs, which is 28.59% more than in 1991. 8.63% of Bosniaks lived in the town of Zvornik, which is 52.08% less than in 1991. There were 89.66% Serbs, which is 51.70% compared to 1991.

Changes in the ethnic structure of the population, occurred to the detriment of Bosniaks, who were the biggest victims in the war against Bosnia and Herzegovina. It is the result of a „planning policy“ pursued by the Republika Srpska authorities. Their goal, among other things, was to change the ethnic structure of the population of the „Serbian state“, so that Bosniaks and other non-Serbs would be killed, expelled and displaced. That policy, as can be seen in the example of Zvornik, gave results, and all that was „legalized“ by the international community with the Dayton (peace) agreement.

Zvornik is a typical example of how war, murder, expulsion, rape, intimidation, deportation, forced mobilization, demolition and other means can drastically change the ethnic structure of a city's population. Such as security situation, economic situation, education, road and other infrastructure, etc.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, Zvornik, aggression, war, ethnic cleansing, Dayton Agreement, return, ethnic structure of the population, changes.*

Uvod

Devedesetih godina 20. stoljeća počeo je rat protiv Republike Bosne i Hercegovine. Rat su povelili njezini „susjedi“ i „komšije“: Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) i Republika Hrvatska.¹

Savezna Republika Jugoslavija i Republika Hrvatska odredile su historijske i strateške ciljeve: zauzimanje i uništenje države Bosne i Hercegovine i istrebljenje Bošnjaka.²

S tim u vezi, planirano je i organizovano sistemsko izvršenje svih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, a posebno zločina protiv mira i zločina genocida, s ciljem potpunog uništenja Republike Bosne i Hercegovine kao države i Bošnjaka kao naroda.

¹ O agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocidu nad Bošnjacima svjedoče mnogobrojni historijski izvori i literatura. Vidi, između ostaloga: Arhiv ICTY, Predmet broj IT-96-21-T, Predmet: Čelebići 1998, Presuda Pretresnog vijeća, Hag, 16. 11. 1998; Arhiv ICTY, Predmet broj IT-94-1-A, Predmet protiv Duška Tadića, Presuda Žalbenog vijeća, Hag, 15. 07. 1999; Arhiv ICTY, Predmet broj IT-96-21-A, Predmet: Čelebići 2001, Presuda Žalbenog vijeća, Hag, 20. 02. 2001; Arhiv ICTY, Predmet broj IT-99-36-T, Predmet: Radoslav Brđanin, Presuda Žalbenog vijeća, Hag, 01. 09. 2004; Presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, Hag, 26. 02. 2007; Arhiv ICTY, Predmet broj IT-04-74, Predmet: Prlić i drugi, Presuda Žalbenog vijeća, Hag, 29. 11. 2017; Arhiv Internacional Residual Mechanism for Criminal Tribunals, Predmet broj MICT-15-96-T, Predmet Jovica Stanišić-Franko Simatović, Presuda, Hag, 30. 06. 2021; Vidi i predmete (ICTY) protiv Slobodana Miloševića, Radovana Karadžića, Ratka Mladića, Ljubiše Beare, Zdravka Tolimira, Vujadina Popovića, Radislava Krstića, Drage Nikolića, Momira Nikolića, Radivoja Miletića, Dragana Obrenovića, Dražena Erdemovića; Vidi: Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu planiranje, priprema, izvođenje*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2004; Smail Čekić, *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet u Sarajevu i Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, Sarajevo 2012. (dalje: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*); Smail Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum – legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, knjiga 1, 2, 3, Sarajevo 2016. (dalje: S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*). Vidi i: Mesud Šadinlija, *Historiografija i pitanje karaktera rata u Bosni i Hercegovini 1992-1995, Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001-2017), I*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje humanističkih nauka, knjiga 47/1, Sarajevo 2020, 339-351; Marko Attila Hoare, *Historiografija genocida u Bosni i Hercegovini 1992-1995. u radovima stranih naučnika, Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001-2017), II*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje humanističkih nauka, knjiga 47/2, Sarajevo 2020, 11-20; Merisa Karović Babić, *Historiografija i historijski izvori o genocidu u Srebrenici, Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001-2017), II*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje humanističkih nauka, knjiga 47/2, Sarajevo 2020, 21-69; Izet Šabotić, *Historiografija o Tuzli i Tuzlanskom kraju, koja se odnosi na novi vijek i savremeno doba, nastala u vremenu 2001-2018. godine, Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001-2017), II*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje humanističkih nauka, knjiga 47/2, Sarajevo 2020, 127-160.

² Vidi: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*; S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*; Ivo Komšić, *Tuđmanov haški profil: Udruženi zločinački poduhvat na Bosnu i Hercegovinu*, Sinopsis, Sarajevo 2021.

Režimi susjednih država na čelu sa Slobodanom Miloševićem, Franjom Tuđmanom i njihovim poslušnicima, planirali su, pripremali i organizovali agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima, rukovodili i komandovali provođenjem agresije; operativno planirali, pripremali, koordinirali, usmjeravali i preko svojih oficira vodili borbene operacije protiv Republike Bosne i Hercegovine; osiguravali živu silu (starješinski i vojnički kadar), kompletnu logističku podršku (tenkove, transportere, helikoptere, artiljerijsko i pješadijsko naoružanje, radarsko-računarska sredstva, minsko-eksplozivna sredstva, municiju, gorivo i mazivo i druge strateške sirovine; sanitetski materijal; zdravstveno osiguranje i svu drugu vojnu opremu, zatim plate i penzije), te tako neposredno učestvovali u izvršenju genocida i dugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Samo u periodu do 31. decembra 1994. godine Savezna Republika Jugoslavija je za izvođenje agresije osigurala 89,4% pješadijske, 73% artiljerijske i 95,1% protivavionske municije.³

Savezna Republika Jugoslavija je u Republici Bosni i Hercegovini formirala paradržavnu tvorevinu Srpsku Republiku Bosnu i Hercegovinu (Republiku Srpsku), koja je djelovala u ime Savezne Republike Jugoslavije – u svojstvu de iure i de facto organa i/ili agenta Savezne Republike Jugoslavije, odnosno u svojstvu i za račun i korist Savezne Republike Jugoslavije. Osim toga, Srpska Republika Bosna i Hercegovina (Republika Srpska) bila je samo puki instrument Savezne Republike Jugoslavije, bez ikakve stvarne, političke i vojne samostalnosti, a preko koje je, pored drugih državnih organa, djelovala Savezna Republika Jugoslavija, koja je imala ukupnu i efektivnu kontrolu nad političkim i vojnim rukovodstvom RS-a.⁴

Jedan od strateških ciljeva srpske nacionalističke ideologije, politike i prakse je Bosansko podrinje, kao cjelovit geopolitički prostor, po kome rijeka Drina predstavlja kičmu spajanja teritorija istočne Bosne s Republikom Srbijom, što je i jedan od „strateških ciljeva srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“.⁵

Cilj ovoga rada je da prikaže i objasni promjene u etničkoj strukturi stanovništva Zvornika u periodu 1991-2013, koje su se desile pod utjecajem rata protiv Republike Bosne i Hercegovine i počinjenih ratnih zločina.

Zvornik je, kao strateški važan grad u planovima i ciljevima agresora, bio meta napada već od 1991. godine. Na ovaj bosanski grad je planirana, pripremana i organizovana agresija i ratni zločini nad Bošnjacima. U Zvorniku

³ Navedene podatke je pravovremeno, još u toku sudskog procesa, posjedovao Međunarodni sud pravde, ali ih, na žalost, kao i mnoge druge krucijalne dokaze o neposrednom učešću i odgovornosti Savezne Republike Jugoslavije u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocidu nad Bošnjacima, nije uzeo u obzir. [http://www.bosnjaci.net/prilog_„Agresija na RBiH i genocid nad Bošnjacima“](http://www.bosnjaci.net/prilog_„Agresija_na_RB_iH_i_genocid_nad_Bošnjacima“). (Preuzeto: 20. decembra 2016).

⁴ Vidi: S. Čekić, *Genocid i istina o genocidu*; Intervju akademika Smaila Čekića, <http://vijesti.ba/clanak/347803/akademik-cekic-naveo-cinjenice-relevantni-dokazi-za-reviziju-presude-apsolutno-postoje>. (Preuzeto: 16. februara 2017). S. Čekić, *Naučne činjenice o genocidu nad Bošnjacima*, 14-15.

⁵ *Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, broj 02-130/92, Banja Luka, 12. maja 1992., „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 22, petak, 26. novembar 1993, 866.

su organizirani logori za Bošnjake, ubijani su civili, vršena su masovna i sistematska silovanja i drugi oblici seksualnog nasilja, ciljano je ubijana i progonjena bošnjačka elita, masovno su protjerivani i deportovani civili, uništavana su kulturna dobra i imovina te rušeni islamski vjerski objekti.

Etnička struktura stanovništva Zvornika 1991. godine

Zvornik se nalazi u istočnom dijelu Bosne i Hercegovine, na istočnim obroncima planine Majeveca. Ima povoljan geostrateški položaj jer se u njemu ukrštaju putevi prema Sarajevu, Tuzli i Bijeljini u Bosni i Hercegovini, te prema Beogradu i Novom Sadu u susjednoj Republici Srbiji. Graničio se 1991. godine sa općinama Bratunac i Vlasenica na jugu, Šekovići i Kalesija na zapadu te općinama Ugljevik i Bijeljina na sjeveru. Zvornik izlazi na rijeku Drinu, koja je od iznimnog značaja za njezine stanovnike. Granica sa susjednom Republikom Srbijom čini ga važnom strateškom tačkom. Zvornik je dobro povezan i sa općinama u susjednoj Srbiji: Loznica, Mali Zvornik i Ljubovija.

Nosioci privrednog razvoja Zvornika bila su preduzeća poput Tvornice obuće „Standard“, Fabrike odijela „Alhos“, Tvornica vode „Vitinka“ iz Kozluka, Tvornica glinice „Birač“, Transportno preduzeće „Drina-trans“ i druga. Značajno mjesto u privredi Zvornika imala je poljoprivreda te ugostiteljstvo i turizam.

Bijeljina je imala razvijenu kulturu. Posbno mjesto imala je Narodna biblioteka osnovana 1946. godine i Kino „Drina“, osnovano 1947. godine. Na području općine Zvornik djelovala su kulturno-umjetnička društva „Svetozar Vuković Zarko“ (Zvornik) i Bratstvo i jedinstvo“ (Kozluk). U Zvorniku je od 1960. godine radio i „Narodni univerzitet“, ustanova za kulturu, obrazovanje i prosvjeđivanje, a štampani su i novine „Glas sa Drine“ i „Sazvorja“.⁶

Obrazovanje, također, ima dugu tradiciju. U Zvorniku su radile osnovne i srednje državne škole škole, te Podrinjska medresa do 1949. godine, kada je njen rad zabranjen.

U Zvorniku je radio Medicinski centar „5. juli“ koji je imao regionalni karakter i pružao je zdravstvenu zaštitu stanovništvu pet općina. Godine 1991. imao je 743 zaposlenika, od čega 118 ljekara, 25 stomatologa, 9 farmaceuta, 27 viših zdravstvenih tehničara, 330 zdravstvenih tehničara i 234 ostalih.

Zvornik su krasile mnogobrojne građevine izuzetnog historijskog i kulturnog značaja. Treba istaći džamije: Riječanska, Zamlaz i Beksuja te tekije u Redžićima i Kraljevićima. Tu je i Kušlat džamija, te „Hadžibegova kuća“ (kuća

⁶ O Zvorniku vidi: Alija Uzunović, *Zvornik: historijska monografija*, Bosanska medijska grupa, BMG, Tuzla 2010, 149. (dalje: A. Uzunović, *Zvornik: historijska monografija*); Vidi i: Sead Selimović, Senaid Hadžić, *Tuzlanski kraj 1851-1991: demografske i socijalne promjene*, Off-set, Tuzla 2007; Sead Selimović, *Političke i društveno-ekonomske promjene u Zvorniku od 1945. do 1953. godine*, *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, god. XLVIII, br. 48, Tuzla 2018, 177-204; Sead Selimović, *Etnička i obrazovna struktura stanovništva Zvorničkog sreza od 1945. do 1953. godine*, *Baština sjeveroistočne Bosne*, br. 11, Tuzla 2019, 31-50.

Ljubović Hasanbega). Pored navedenih objekata treba istaći i graditeljsku cjelinu „Stari grad Zvornik“ i „Jevrejsko groblje“ kao važne spomenike materijalne kulture te Hram sv. Jovana Krstitelja.

Geografski položaj, razvijena privreda, obrazovanje i zdravstvo utjecali su da Zvornik bude privlačno mjesto za život ljudi različitih kultura, vjera i naroda. Prije agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, u Zvorniku su zajedno živjeli Bošnjaci, Srbi, Hrvati, Jugoslaveni i Ostali.

Etnička struktura stanovništva Bosne i Hercegovine i Zvornika, prema popisu stanovništva 1991. godine u brojkama, predstavljena je u tabeli 1.⁷

Tabela 1.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine i Zvornika prema etničkoj pripadnosti po popisu stanovništva 1991. godine, u brojkama						
Bosna i Hercegovina	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Jugoslaveni	Ostali
	4.377.033	1.902.956	1.366.104	760.852	242.682	104.439
Zvornik - općina	81.295	48.102	30.863	122	1.248	960
Zvornik - grad	14.584	8.854	4.235	76	944	475

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u Bosni i Hercegovini je živjelo 4.377.033 stanovnika. Najbrojniji narod bili su Bošnjaci, kojih je bilo 1.902.956 ili 43,48%. Srba je bilo 1.366.104 ili 31,21%, Hrvata 760.852 ili 17,38%, Jugoslavena 242.682 ili 5,54%, ostalih 104.439 ili 2,39% ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine.

U općini Zvornik živjelo je 81.295 stanovnika. Bošnjaka je bilo 48.102 ili 59,17%, Srba 30.863 ili 37,96%, Hrvata 122 ili 0,15%, Jugoslavena 1.248 ili 1,54% i ostalih 960 ili 1,18%.

Grad Zvornik bio je mjesto zajedničkog življenja Bošnjaka, Srba, Hrvata, Jugoslavena i Ostalih. Bošnjaka je bilo 8.854, Srba 4.235, Hrvata 76, Jugoslavena 944 i Ostalih 475.

Etnička struktura stanovništva Bosne i Hercegovine i Zvornika, prema popisu stanovništva 1991. godine, u procentima, predstavljena je u tabeli 2.⁸

⁷ Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine u Bosni i Hercegovini. Nacionalni sastav stanovništva, rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima, *Statistički bilten*, 234, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1993, 7, 127.

⁸ Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine u Bosni i Hercegovini. Nacionalni sastav stanovništva, rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima, *Statistički bilten*, 234, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1993, 7, 127.

Tabela 2.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine i Zvornika prema etničkoj pripadnosti po popisu stanovništva 1991. godine, u procentima						
	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Jugoslaveni	Ostali
Bosna i Hercegovina	100	43,48	31,21	17,38	5,54	2,39
Zvornik - općina	100	59,17	37,96	0,15	1,54	1,18
Zvornik - grad	100	60,71	29,04	0,52	6,47	3,26

Podaci u tabeli pokazuju da je u Bosni i Hercegovini 1991. godine bilo 43,48% Bošnjaka, 31,21% Srba, 17,38% Hrvata, 5,54% Jugoslavena i 2,39% Ostalih. U općini Zvornik živjelo je 59,17% Bošnjaka, 37,96% Srba, 1,54% Jugoslavena, 1,18% Ostalih i 0,15% Hrvata. Grad Zvornik bio je do 1991. godine udobno mjesto za život ljudi različitih vjera, kultura, običaja. U gradu je živjelo 60,71% Bošnjaka, 29,04% Srba, 6,47% Jugoslavena, 3,26% Ostalih i 0,52% Hrvata.

Ovakva etnička struktura stanovništva Republike Bosne i Hercegovine te općine i grada Zvornik bila je uzrokovano različitim faktorima: historijskim, političkim, ekonomskim i drugim. Na području Bosne i Hercegovine i Zvornika, stoljećima su zajedno živjeli ljudi različitih vjera, a kasnije i različitih naroda i kultura. Stanovnici ovoga područja bili su naviknuti na zajedništvo kroz obrazovni, privredni, kulturni i sportski život.

Stanovništvo Općine je živjelo u gradu Zvorniku i još 66 naseljenih mjesta, što se može vidjeti u tabeli 3.⁹

Tabela 3.

Stanovništvo općine Zvornik po naseljenim mjestima, prema etničkoj pripadnosti, po popisu stanovništva 1991. godine						
	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Jugoslaveni	Ostali
1. Androvići	319	---	314	---	1	4
2. Baljkovica	595	141	451	2	---	1
3. Baljkovica Donja	342	50	289	1	---	2
4. Boškovići	583	61	517	1	2	2

⁹ Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine u Bosni i Hercegovini. Nacionalni sastav stanovništva, rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima, *Statistički bilten*, 234, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1993, 127-128.

5. Buložani	241	---	241	---	---	---
6. Čelopek	1.896	119	1763	2	8	4
7. Divič	1.388	1.360	4	4	7	13
8. Đevanje	340	20	305	---	14	1
9. Đulići	1.043	1.022	17	---	---	4
10. Donja Pilica	1.304	3	1.282	2	6	11
11. Donji Lokanj	1.407	---	1.401	---	1	5
12. Drinjača	238	199	---	---	---	1
13. Dugi dio	342	341	---	---	---	1
14. Glodi	1.260	1.177	46	---	4	33
15. Glumina	2.399	2.249	123	---	6	21
16. Goduš	1.150	1.143	---	---	2	5
17. Gornja Pilica	1.104	---	1.096	3	---	5
18. Gornji Lokanj	901	---	898	1	---	2
19. Grbavci Donji	1.058	846	206	1	2	3
20. Grbavci Gornji	939	261	667	---	---	11
21. Gušteri	777	338	430	---	1	8
22. Jordan	1.532	493	1.024	---	14	1
23. Jasenica	950	---	928	---	---	22
24. Jusići	500	427	73	---	---	---
25. Kamenica Donja	1.391	1.354	22	1	13	1
26. Kamenica Gornja	1.609	1.291	306	---	9	3
27. Kiseljak	580	16	532	---	10	22
28. Kitovnice	621	91	527	---	2	1
29. Klisa	617	617	---	---	---	---
30. Kostijerevo	1.230	804	417	---	3	6
31. Kozluk	3.017	2.565	302	3	76	71
32. Kraljevići	1.288	1.232	6	---	6	44
33. Križevići	2.310	2.272	34	---	1	3
34. Kučić Kula	970	657	305	1	6	1
35. Kula Grad	1.120	1.118	---	1	---	1
36. Liješanj	300	---	296	---	---	4
37. Malešići	736	69	664	---	---	3
38. Marčići	197	197	---	---	---	---
39. Međeđa	1.078	1.077	---	---	---	---
40. Mehmedići	238	236	1	---	---	1
41. Nežuk	989	901	83	---	5	---
42. Novo Selo	1.262	1.066	186	---	7	3
43. Pađine	560	---	553	1	1	5
44. Paljevići	355	343	12	---	---	---
45. Petkovci	877	871	6	---	---	---

46. Potočani	344	325	17	---	---	2
47. Rastošnica	2.335	6	2.314	2	1	12
48. Ročević	1.235	---	1.22	---	1	12
49. Rožanj	401	14	384	---	---	3
50. Sapna	1.807	1.722	46	6	14	19
51. Skočić	554	412	107	---	1	34
52. Snagovo	496	97	391	---	2	6
53. Snagovo Donje	800	798	---	---	---	2
54. Snagovo Gornje	1.238	1.194	37	---	---	7
55. Sopotnik	258	189	68	---	---	1
56. Šepak Donji	449	---	446	---	1	2
57. Šepak Gornji	1.964	1.924	18	2	14	6
58. Šetići	741	656	82	---	2	1
59. Tabanci	1.180	113	1.050	---	6	11
60. Trnovica	1.033	1	1.026	1	1	4
61. Tršić	2.097	586	1.490	3	13	5
62. Ugljari	609	65	506	2	18	18
63. Vitinica	3.116	2.900	204	1	5	6
64. Vrela	127	---	127	---	---	---
65. Zaseok	1.445	1.219	209	4	9	4
66. Zelinje	529	---	524	---	4	1
67. Zvornik grad	14.584	8.854	4.235	76	944	475
Zvornik općina	81.295	48.102	30.863	122	1.248	960

Općinu Zvornik činilo je 67 naselja uključujući i grad Zvornik koji je imao 14.584 stanovnika. Osim grada Zvornika, bilo je šest većih naselja u općini, koja su mala više od 2.000 stanovnika. To su bila sljedeća naselja: Vitinica 3.166 stanovnika, Kozluk 3.017, Glumina 2.399, Rastošnica 2.335, Križevići 2.310 i Tršić 2.097 stanovnika. U zvorničkoj općini bilo je 24 naselja koja su imala od 1.000 do 2.000 stanovnika. To su sljedeća naselja: Čelopek 1.896, Divič 1.388, Đulići 1.043, Donja Pilica 1.304, Donji Lokanj 1.407, Glodi 1.260, Goduš 1.150, Gornja Pilica 1.104, Grbavci Donji 1.058, Jordan 1.532, Kamenica Donja 1.391, Kamenica Gornja 1.609, Kostijerevo 1.230, Kraljevići 1.288, Kula Grad 1.120, Međeđa 1.078, Novo Selo 1.262, Ročević 1.235, Sapna 1.807, Snagovo Gornje 1.238, Šepak Gornji 1.964, Tabanci 1.180, Trnovica 1.033 i Zaseok 1.445 stanovnika. Naselja koja su imala manje od 1.000 stanovnika bilo je 36, a to su: Androvići, Baljkovica, Baljkovica Donja, Boškovići, Buložani, Đevanje, Drinjača, Dugi Dio, Gornji Lokanj, Grbavci Gornji, Gušteri, Jasenica, Jusići, Kiseljak, Kitovnice, Klisa, Kučić Kula, Liješanj, Malešići, Marčići, Mehmedići, Nezuk, padine, Paljevići, Petkovci, Potočani, Rožanj, Skočić, Snagovo, Snagovo Donje, Sopotnik, Šepak Donji, Šetići, Ugljari, Vrela i Zelinje.

Bošnjaci su činili većinu stanovništva u trideset i šest (36) naselja: Divič, Đulići, Drinjača, Dugi Dio, Glodi, Glumina, Goduš, Grbavci Donji, Jusići, Kamenica Donja, Kamenica Gornja, Klisa, Kostjerevo, Kozluk, Kraljevići, Križevići, Kučić Kula, Kula Grad, Marčići, Međeđa, Mehmedići, Nezuk, Novo Selo, Paljevići, Petkovci, Potočani, Sapna, Skočić, Snagovo Donje, Snagovo Gornje, Sopotnik, Šepak Gornji, Šetići, Vitinica, Zaseok i Zvornik grad.

Srbi su činili većinu stanovništva u trideset i jednom (31) naselju: Androvići, Baljkovica, Baljkovica Donja, Boškovići, Buložani, Čelopek, Đevanje, Donja Pilica, Donji Lokanj, Gornja Pilica, Gornji Lokanj, Grbavci Gornji, Gušteri, Jordan, Jasenica, Kiseljak, Kitovnice, Pađine, Rastošnica, Ročević, Rožanj, Snagovo, Šepak Donji, Tabanci, Trnovica, Tršić, Ugljari, Vrela i Zelinje.

Međutim, treba istaći veoma važnu činjenicu, a to je da su u svim zvorničkim naseljima zajedno živjeli ljudi različitih vjera i etnosa. Nije bilo niti jednog naselja u kojem su živjeli pripadnici samo jednog naroda.

Pripreme za okupaciju Bosanskog podrinja

Bosansko podrinje i općina Zvornik bili su od iznimnog strateškog značaja u velikosrpskim planovima jer su predstavljali dio teritorije koja je povezivala srpsko stanovništvo Bosne i Hercegovine sa susjednom državom Srbijom.

Rukovodstvo Srpske Demokratske Stranke (SDS), na čelu sa radovanom Karadžićem,¹⁰ trebalo je da provede u djelo planove Slobodana Miloševića i Srpske akademije nauka i umjetnosti (SANU) o stvaranju etnički čistih prostora i države u kojoj će živjeti samo Srbi. Pošto je u općini Zvornik bilo 59,17%, a u gradu 60,71% Bošnjaka, onda je taj prostor kao i cijelo Bosansko podrinje trebalo „etnički očistiti“.

Naoružavanje Srba u Bosanskom podrinju bilo je u vrhu prioriteta SDS-a. U aprilu 1991. godine, nakon sjednice Glavnog odbora SDS-a na kojoj je Radovan Karadžić praktično objavio rat uz obrazloženje da je Srbima preostala samo „Velika Srbija“, sastanak su održali i trojica SDS-ovaca zaduženih za istočnu Bosnu: Miroslav Deronjić, Goran Zekić i Rajko Dukić. Na tom sastanku Rajko Dukić je rekao da je političko rukovodstvo SDS-a u Bosni i Hercegovini donijelo odluku da se Srbi u Bosni i Hercegovini naoružaju. Dalje im je prenio da je lično Radovan Karadžić ubijedio Slobodana Miloševića, koji je u to vrijeme bio predsjednik SFRJ, da naoruža Srbe u Bosni i Hercegovini. Dukić je rekao Deronjiću i Zekiću da će oni biti zaduženi za područje Srebrenice i Bratunca.¹¹

¹⁰ Vidi: Meldijana Arnaut Haseljić, Procesuiranje u predmetu Radovan Karadžić-ICTY IT-95-5/18, *Historijski pogledi*, god. IV, br. 5, Tuzla 2021, 235-257. (<https://doi.org/10.52259/historijski-pogledi.2021.4.5.235>).

¹¹ Arhiv ICTY, Predmet IT-02-61, Predmet: Miroslav Deronjić, Presuda Pretresnog vijeća od 30. marta 2004; Arhiv ICTY, Predmet IT-02-54, Predmet: Slobodan Milošević, Izjava svjedoka

Početak maja 1991. godine, Miroslav Deronjić i Goran Zekić sastali su se s Mihaljem Kertesom u Beogradu i tu je dogovorena prva isporuka oružja za Bratunac. Miroslav Deronjić je lično učestvovao u toj isporuci oružja. Kertes je na tom sastanku rekao da je političko i državno rukovodstvo SFRJ odlučilo da će područje 50 kilometara od rijeke Drine biti srpsko. U Milićima je formiran centar za raspodjelu oružja. Uloga Srbije u naoružavanju srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini kristalno je jasna.¹²

Čelnici SDS su u saradnji sa obavještajno-sigurnosnim organima Srbije i tzv. JNA, širom Bosne i Hercegovine sijali strah i stvarali haos. Stvarano je haotično stanje u svim segmentima života: blokiran je rad mnogih preduzeća, mnogi rukovodioci su smjenjivani ili otpušteni sa posla, otpušteni su ili smjenjivani rukovodioci organa uprave. Osim toga, vršena su ubistva, posebno Bošnjaka na teritoriji tzv. SAO a SDS je zabranio bilo kakve istražne aktivnosti na rasyjetljavanju ubistava i kažnjavanju počinitelaca.¹³

Namjera SDS-a i Radovana Karadžića¹⁴ bila je da se provede genocid nad Bošnjacima. S tim u vezi Radovan Karadžić, predsjednik SDS-a, je u u telefonskom razgovoru sa Gojkom Đogom 12. oktobra 1991. godine kazao da će Bošnjaci nestati, da će nestati sa površine zemlje, da će biti „krvi do koljena“, da će to biti „pokolj krvavi“. Radovan Karadžić je ponovio svoje prijetnje 13, 14. i 15. oktobra 1991. godine. „ (...) Za dva – tri dana Sarajevo će nestati i biće pet

Miroslava Deronjića. Vidi: Vahid Karavelić, *Agresija na Bosnu i Hercegovinu: Sjeveroistočna Bosna 1991. do 1992.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2004. (dalje: V. Karavelić, *Agresija na BiH*); Edina Bećirević, *Na Drini genocid: istraživanje organiziranog zločina u istočnoj Bosni*, Buybook, Sarajevo 2009. (dalje: E. Bećirević, *Na Drini genocid*); Husejin Omerović, *Žrtve genocida na području Vlasenice 1992-1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2016. (dalje: H. Omerović, *Žrtve genocida na području Vlasenice*); Sead Selimović, Izet Šabotić, *Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine 1992-1995.*, Bosanski kulturni centar, Tuzla 2017, 415-418. (dalje: S. Selimović, I. Šabotić, *Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine*). Vidi i: Sead Selimović, Bratunac od 1991. do 2013. godine: promjene u etničkoj strukturi stanovništva pod utjecajem agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocida nad Bošnjacima, *Arhivski pogledi*, god. I, br. 1, Tuzla 2020, 147-171.

¹² U slučaju Haško tužilaštvo protiv Slobodana Miloševića iznijeti su brojni dokazi kao potpora ovoj tezi. Naime, jedan od bliskih saradnika Slobodana Miloševića, svjedok koji je protiv Miloševića svjedočio pod šifrom B-129, potvrdio je jedinstvo i izvanrednu koordinaciju svih srpskih snaga u agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Svjedok B-129 bio je je prisutan kada je Slobodan Milošević naglasio da Arkan mora biti pod kontrolom, te dodao: „Sad su nam potrebni takvi ljudi, ali niko ne sme da pomisli da je jači od države.“ Vidi: Arhiv ICTY, „Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude“, Predmet IT-02-54, Tužilac protiv Slobodana Miloševića, paragraf 306, 109; Vidi: E. Bećirević, *Na Drini genocid*; Vidi i: Sead Selimović, Vlasenica od 1991. do 2013. godine: promjene u etničkoj strukturi stanovništva pod utjecajem rata protiv Republike Bosne i Hercegovine, *Historijski pogledi*, god. IV, br. 5, Tuzla 2021, 188-216. (https://doi.org/10.52259/historijski_pogledi.2021.4.5.188).

¹³ Senija Milišić, Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva 1992-1995 (metodi, pravci, statistički pokazatelji), *Historijski pogledi*, god. II, br. 2, Tuzla 2019, 384. (dalje: S. Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva*).

¹⁴ O ratnom zločincu Radovanu Karadžiću vidi: Robert J. Donia, *Radovan Karadžić – uzroci, postanak, i uspon genocida u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2016.

stotina hiljada mrtvih. Za mjesec dana u Bosni i Hercegovini će nestati Muslimani“, rekao je Karadžić. Svoje prijetnje ponovio je i u Skupštini Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, 14. oktobra 1991. godine. „(...) Ovo je put na koji vi hoćete da izvedete Bosnu i Hercegovinu ista ona autostrada pakla i stradanja kojom su pošli Slovenija i Hrvatska. Nemojte da mislite, da nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak, jer muslimanski narod ne može da se odbrani ako bude rat ovdje“, prijetio je Karadžić.¹⁵

Predsjednik SDS Radovan Karadžić, bio je ubijeden da se Bošnjaci u ratu ne mogu odbraniti i da će nestati sa lica zemlje. Njegovu politiku slijedili su predsjednici općinskih odbora SDS širom Bosne i Hercegovine.

Poslanici SDS i Srpskog pokreta obnove (SPO) su 24. oktobra 1991. godine u Sarajevu donijeli Odluku o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.¹⁶ Nelegalna odluka bila je jasan znak u kome pravcu će ići politika SDS u Bosni i Hercegovini. Na istoj sjednici donesena je i Odluka o raspisivanju i provođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini 9. i 10. novembra 1991. godine, na kojem se srpski treba da izjasni o pitanju da li je „saglasan sa odlukom Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, od 24. oktobra 1991. godine, da srpski narod ostane u zajedničkoj državi Jugoslaviji, sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajina, SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem, te drugim koji se za taj ostanak izjasne.“¹⁷ Bio je očito i potpuno jasno da se na ovaj način stvara „Velika Srbija“. Kada je SDS, 26. oktobra 1991. godine u Banja Luci, objelodanio naređenje o nasilnom preuzimanju vlasti i zadacima u ratnim uslovima, bilo je potpuno jasno da je rat kao opcija neizbježan.¹⁸

Nelegalna Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je 21. novembra 1991. godine donijela odluku o verifikaciji proglašanih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini, čime je počelo zaokruživanje tzv. „srpskih prostora“.¹⁹ Dana 9. januara 1992. godine u Sarajevu je donesena Deklaracija o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine. U

¹⁵ Arhiv ICTY, Predmet IT-02-54-T, Pred pretresnim vijećem III, Tužilac protiv Slobodana Miloševića, drugi pretpretresni podnesak tužilaštva (Optužnice u vezi sa Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom), 31. maj 2002, paragraf 61 i 200, napomena 400; Vidi i: *Miloševiću dokazan genocid u Bosni: Međupresuda Haškog tribunala od 16. juna 2004*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007, 143.

¹⁶ AIIZ, Fond SDS, inv. br. 490/4. *Odluka o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 24.10.1991; S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 1700-1702.

¹⁷ AIIZ, Fond SDS, inv. br. 490/4. *Odluka o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 24.10.1991; S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 1700-1702; Vidi i: „Vikend za glasanje“, *Oslobođenje*, br. 15584, Sarajevo, srijeda, 6. novembar 1991, 5; S. Selimović, I. Šabotić, *Drugi korpus*, 68.

¹⁸ AIIZ, Fond SDS, inv. br. 3-1171. *Naredba SDS*, Sarajevo, 26.10.1991; S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 1703-1704.

¹⁹ AIIZ, Fond SDS, inv. br. 491/5, *Odluku o verifikaciji proglašanih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini* Sarajevo, 21.11.1991; S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 1705-1707.

tački 2 Deklaracije, piše da se „Republika nalazi u sastavu Savezne države Jugoslavije kao njena federalna jedinica.“²⁰

Bio je to potpuno nelegalan čin pošto tada važeći Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine to nije dopuštao. Osim toga, Deklaracija je donesena od strane nelegalne tzv. Skupštine srpskog naroda. Iza ove paradržavne tvorevine stajala je u stvari Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ), koja je bila u procesu raspadanja, odnosno režim Slobodana Miloševića.

Političke i druge aktivnosti SDS i bosanskih Srba pratile su i aktivnosti JNA, a sve to je koordinirano iz centra u Beogradu. JNA je postepeno, pod plaštom vojnih vježbi, zauzimala i kontrolirala strateški važne pravce, ključne putne komunikacije, mostove, dominantne objekte, centre veze, televizijske i radio predajnike i repetitore. Ove aktivnosti JNA i raspored jedinica ukazao je na činjenicu da je i prije zvaničnog početka rata i agresije Bosna i Hercegovina bila okupirana, te da su mjesta u kojima su Bošnjaci činili većinski dio stanovništva, bila stavljena u okruženje.²¹

JNA je povlačenjem iz Slovenije i Hrvatske bil raspoređena na teritoriji Bosne i Hercegovine, gdje je bilo raspoređeno devet korpusa.²² Uz sve ovo JNA je formirala i naoružavala „dobrovoljačke jedinice“, kao i „srpsku TO“ i tzv. „Vojsku republike srpske“.

„Za stvaranje države srpskog naroda i njene oružane sile, uloga JNA je najznačajnija“, isticao je Veljko Kadijević. On je, također, smatrao da komande i jedinice JNA čine kičmu za „VRS“ sa kompletnim naoružanjem i opremom.²³

Početak 1990. godine TO BiH je stavljena pod komandu GŠ JNA te joj je oduzeto naoružanje koje je bilo raspoređeno na područja gdje su bosanski Srbi bili većina. Osim toga, Vijeće sigurnosti UN je donijelo Rezoluciju o embargu na naoružavanje Bosne i Hercegovine. Ove činjenice pogubno su djelovale na Bošnjake i odbranu Bosne i Hercegovine.²⁴

²⁰ Deklaracija o proglašenju Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, *Javnost, list srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, 1; S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, 1718-1720. Sve odluke tzv. Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini (Republike Srpske) bile su nelegalne. O tome vidi: Omer Ibrahimagić, *Politika secesije bosanskih Srba*, Monos, Gračanica 2018; Vidi i: Denis Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije prema Bosni i Hercegovini (1804-2020)*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2021, 242-256.

²¹ Vidi: S. Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva*, 385; Vidi i: Mesud Šadinlija, Neki aspekti djelovanja Vojske Jugoslavije u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu na području srednjeg Podrinja, *Historijski pogledi*, god. IV, br. 5, Tuzla 2021, 217-234. (https://doi.org/10.52259/historijski_pogledi.2021.4.5.217).

²² *Drinski korpus 1992-1995*, Vojna ekspertiza. Br. 06-01/6-6.1-328/01, od 14. 02. 2001.

²³ Veljko Kadijević, *Protiv udar: Moje viđenje raspada Jugoslavije*, Beograd 2010, 148-162. (dalje: V. Kadijević, *Protiv udar*).

²⁴ Reorganizacijom OS SFRJ, TO je stavljena pod komandu JNA. Shodno tome GŠ JNA je donio 14. 5. 1990. godine naredbu str. pov. br. 19-1, a na osnovu iste komanda 1. VO donosi 15.5.1990. naredbu str. pov. br. 1-190, „kojom reguliše preuzimanje, smještaj i čuvanje kompletnog naoružanja i municije od TO u magacine JNA,“ Faid Hećo, *Uloga Jugoslovenske narodne armije u agresiji na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo 2005, 285-286. „Nakon intenzivnog angažmana

Nakon referenduma prvoga marta 1992. godine JNA je pokazala svu svoju brutalnost i dodatno ispresijecala komunikacije, zauzela mnoge tvornice, i zajedno sa srpskim „dobrovoljcima i paravojskom“ postavila barikade. Barikade su postavili mahom u gradovima u kojima Srbi nisu uspostavili svoju vlast. Širom Bosne i Hercegovine „incidenti“ se redaju kao na filmskoj traci, a najviše ih izazivaju pripadnici JNA i „paravojska.“ Žele se isprovocirati situacije kako bi došlo do upotrebe vatrenog oružja od strane Bošnjaka.²⁵

Maltretiranje naroda, ubistva, paljenje i miniranje poslovnih prostora i radnji u vlasništvu nesrba, bili su česta pojava početkom 1992. godine, a naročito nakon prvoga marta 1992. godine kada je sve intenzivirano. Stoga su mnogi Bošnjaci i drugi nesrbi napustili svoje domove i otišli u inostranstvo ili u gradove gdje je legalna vlast bila dominantna. Na ovo su uticali i učestali pozivi za mobilizaciju u rezervni sastav JNA na koje se Bošnjaci većinom nisu odazivali. Neodazivanje pozivu na mobilizaciju podrazumijevalo je gubitak radnog mjesta, a nerijetko i stanarskog prava.

Nakon ovako temeljnih priprema, okupacije zemlje, dogovora između Srba i Hrvata (iz Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine), posebno onoga u Gracu, te odluke Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini kojom su definirani „strateški ciljevi“, na red je došlo etničko čišćenje i uništavanje Bošnjaka i svega što je bošnjačko i muslimansko u Bosni i Hercegovini.²⁶

Abdulah Kovačević – prva žrtva u sjeveroistočnoj Bosni

Prva žrtva nadolazeće agresije u sjeveroistočnoj Bosni bio je magistar ekonomskih nauka Abdulah Kovačević²⁷ iz naselja Vražići u općini Lopare. Bio je predsjednik Muslimanske bošnjačke organizacije (MBO) u Bijeljini i uposlenik Termoelektrane „Ugljevik“. Živio je u Bijeljini i upozoravao na narastajući srpski nacionalizam i šovinizam. Autor je elaborata o društvenoj i ekonomskoj opravdanosti formiranja općine Čelić. U svojim istupima zalagao se

Evropske zajednice u prvoj polovini 1991. na pokušaju rješavanja krize u jugoslaviji i potpunog neuspjeha, ista 5. 7. 1991. godine uvodi embargo na uvoz oružja u SFRJ i zamrzava svu finansijsku pomoć“. Vlada SAD se pridružuje embargu 8. 7. 1991. godine, a Vijeće sigurnosti UN Rezolucijom 713 od 25. 9. 1991. godine uvodi embargo na isporuke oružja i vojne opreme za sve republike bivše SFRJ; S. Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva*, 386.

²⁵ General Kadrijević kaže: „...zadatke treba izvršavati u okviru sprečavanja međunacionalnih sukoba uz svjesno dozvoljavanje da neprijatelj prvi napadne.“ V. Kadrijević, *Protiv udar*, 93. i 127.

²⁶ S. Milišić, *Etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva*, 387.

²⁷ Abdulah Kovačević rođen je 3. maja 1954. godine od oca Avde i majke Aiše. Osnovnu školu završio je u Vražićima, a srednju u Brčkom. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Subotici, postdiplomski studij završio je u Ljubljani, a na Beogradskom univerzitetu pripremao je doktorsku disertaciju. Objavio je pedeset naučnih radova iz oblasti ekonomije, a svoje osvrte na predratnu političku situaciju objavljivao je u mnogim novinama. Za života je objavio zbirku poezije pod naslovom „Zlatne kiše“, a posthumno je objavljena njegova zbirka poezije „BosnoLjublje“. U njoj naslućuje svoju smrt stihovima: „Umrijeti majko hoću da ne bude Bosna RAM, što ostalo od života, bilo bi me živjet' sram“.

za nezavisnu i suverenu Republiku Bosnu i Hercegovinu. Zbog toga je postao „meta“ antibosanskih, velikosrpskih snaga koje su na ovome području bile izuzetno snažne.

Rezervisti Jugoslavenske narodne armije (JNA) kidnapovali su ga 29. novembra 1991. godine iz njegovoga voćnjaka u Vražićima. Potraga policije iz Lopara, Tuzle i Sarajeva nije urodila plodom, a njegov nestanak izazvao je proteste u Vražićima, Čeliću te ispred zgrade Općine Lopare. Unakaženo Kovačevićovo tijelo pronađeno je 5. januara 1992. godine na brdu Žunovo nedaleko od Vražića. Pronašla ga je grupa lovaca na teško pristupačnom terenu.²⁸

Istražni sudija Višeg suda u Tuzli Tomislav Ljubić je, u ponedjeljak, 6. januara 1992. godine, izvršio uviđaj na mjestu gdje je pronađeno tijelo. Potom je izvršena i obdukcija. „Smrt pokojnog Abdulaha Kovačevića je nasilna i nastupila je neposredno usljed oštećenja po život važnih centara u gornjem segmentu vratne kičme i produžene moždine. Ova oštećenja po život važnih centara nastala su u sklopu preloma, odnosno rastave vratne kičme, a do čega je došlo usljed jakog i naglog opružanja prema unazad, kada i nastaje prelom trtastog nastavka donjeg segmenta vratne kičme. Eventualno blagovremeno pružanje ljekarske intervencije ne bi moglo spriječiti smrt istog“ – stoji, između ostalog, u saopštenju sudskog obducenta.²⁹

Ubistvo Abdulaha Kovačevića izazvalo je ogorčenje kod njegove porodice i građana Vražića, Čelića, Humaca, Koraja i drugih mjesta ovoga dijela Bosne i Hercegovine. Posebno je uznemiravala činjenica da ubice nisu bile pronađene i sankcionirane. Bilo je to vrijeme kada su pod patronatom Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine (SDS) zaokruživane i proglašavane tzv. srpske autonomne oblasti u Bosni i Hercegovini, među kojima i tzv. Srpska autonomna oblast Sjeveroistočna Bosna (kasnije SAO Semberija i Majevice) koja je proglašena 19. septembra 1991.godine.

Poslije pronalaska tijela Abdulaha Kovačevića politička situacija u ovome dijelu Bosne i Hercegovine se usložnjavala. Muslimanska bošnjačka organizacija, stranka čiji je član bio Abdulah Kovačević, izdala je zvanično saopštenje u kojem je tvrdila da se radi o „političkom ubistvu“ jer se ubijeni Kovačević zalagao u svojim istupima za suverenu Republiku Bosnu i Hercegovinu.³⁰

²⁸ „Ko su ubice?“, *Front slobode*, god. XLIX, broj 3171, Tuzla, petak, 10. januara 1992, 6.; Vidi i: „Pronađeno tijelo Abdulaha Kovačevića“, *Oslobođenje*, god. XLIX, broj 15642, Sarajevo, utorak, 7. januara 1992, 20.

²⁹ „Ko su ubice?“, *Front slobode*, god. XLIX, broj 3171, Tuzla, petak, 10. januara 1992, 6. Na zahtjev porodice Abdulaha Kovačevića vršena je i reobdukcija leša. Reobdukciju su izvršili prof. dr. Ilija Dobrača iz Sarajeva, dr. Ljubomir Cukić iz Doboja i prof. dr. Zdenko Čihlaž iz Tuzle. Oni su napisali, prema navodima *Oslobođenja*, da Abdulah Kovačević „nije ubijen, nego je umro od zadesne smrti, ili je stradao nesretnim slučajem“. „Zadesna smrt ili nesrećan slučaj“, *Oslobođenje*, god. XLIX, broj 15653, Sarajevo, subota, 18. januara 1992, 16. Međutim, malo ko je vjerovao u profesionalnost ovih stručnjaka.

³⁰ „Ko su ubice?“, *Front slobode*, god. XLIX, broj 3171, Tuzla, petak, 10. januara 1992, 6.

Abdulah Kovačević ukopan je 12. januara 1992. godine u Vražićima, uz prisustvo „više od 10.000 ljudi s područja sjeveroistočne Bosne“. U ime Muslimanske bošnjačke organizacije od Kovačevića se oprostio akademik Muhamed Filipović. On je, između ostaloga, istakao:

Iz sudbine Abdulaha Kovačevića vidite sa kakvim se zlom mi suočavamo. Zbog toga vas pozivam na opreznost i slogu, pozivam vas da čuvate jedni druge, da se svi zajedno izborimo za našu Bosnu i Hercegovinu koju žele da nam rastoče. Pozivam vas da budemo zajedno, bez obzira na politička uvjerenja.³¹

Osim akademika Muhameda Filipovića, od Abdulaha Kovačevića se oprostio i Irfan Ajanović, ispred Stranke demokratske akcije (SDA), ukazavši „na potrebu suživota i sloge na ovim prostorima, uprkos tragičnoj sudbini Kovačevića.“³²

Međutim, tu zlu nije bio kraj. Pripremalo se mnogo veće zlo za stanovnike ovoga kraja.

Okupacija Zvornika, ratni zločini i etničko čišćenje

Zvornik je, kao strateški važan grad u planovima i ciljevima agresora, bila meta napada već od 1991. godine. Na ovaj bosanski grad je planirana, pripremana i organizovana agresija i ratni zločini nad Bošnjacima. U Zvorniku su organizirani logori za Bošnjake, ubijani su civili, vršena su masovna i sistematska silovanja i drugi oblici seksualnog nasilja, ciljano je ubijana i progonjena bošnjačka elita, masovno su protjerivani i deportovani civili, uništavana su kulturna dobra i imovina te rušeni islamski vjerski objekti.

U Bosni i Hercegovini je 1991. godine živjelo 43,48% Bošnjaka, 31,21% Srba, 17,38% Hrvata, 5,54% Jugoslavena i 2,39% Ostalih. U općini Zvornik živjelo je 59,17% Srba, 31,17% Bošnjaka, 4,59% Ostalih, 4,56% Jugoslavena i 0,51% Hrvata. U gradu Bijeljini je 1991. godine živjelo 52,24% Bošnjaka, 28,70% Srba, 9,48% Jugoslavena i 8,57% Ostalih.³³

Bošnjaci su imali i većinsko vlasništvo nad zemljištem u općini Zvornik. U njihovome vlasništvu bilo je 277,70 km² ili 75,05% zemljišta, dok je u vlasništvu Srba bilo 92,30 km² ili 24,95% zemljišta.³⁴

³¹ „Sloga uprkos zlu“, *Front slobode*, god. XLIX, broj 3172, Tuzla, utorak 14. januara 1992, 3.

³² *Isto*.

³³ Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine u Bosni i Hercegovini. Nacionalni sastav stanovništva, rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima, *Statistički bilten*, 234, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1993, 7, 127.

³⁴ *Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu (1992-1995)*, Komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, Tuzla 1996, 33.

Ovakvom etničkom strukturom stanovništva Bosne i Hercegovine i Zvornika nisu bili zadovoljni politički predstavnici Srba u Bosni i Hercegovini. Oni su to i javno isticali, posebno naglašavajući činjenicu da zajednički život nije moguć i da je neophodno „etničko razdvajanje“, da ima „previše“ Bošnjaka („Muslimana“), te da oni nisu narod i nacija.

Na sjednici tzv. Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine, 25. februara 1992. godine, Rajko Dukić iz Milića je govorio o demografiji u Bosni i Hercegovini i rekao da su „Muslimani“ na putu da postanu apsolutna većina u Bosni i Hercegovini. Rekao je da su prema popisu stanovništva iz 1971. godine „Muslimani“ činili 39% stanovništva Bosne i Hercegovine, a Srbi 37%, dok su ti podaci za 1981. godinu iznosili 39%, odnosno 32%. Iznio je tezu da će „Muslimani“ do 2001. godine činiti 51% stanovništva. Pozvao je na uspostavljanje najmanje 15 do 20 srpskih opština, tvrdeći da je tadašnja podjela Bosne i Hercegovine po opštinama prevaziđena i da ide na štetu srpskog naroda.³⁵

Na istoj sjednici, Vojislav Kuprešanin je rekao sljedeće:

*Dakle, ja nisam ni za bilo kakvu zajedničku instituciju zajedno s Muslimanima i Hrvatima Bosne i Hercegovine. Lično smatram da su oni nama prirodni neprijatelj. Vi već znate šta su prirodni neprijatelji, i, da mi više nikada ne možemo živjeti zajedno, niti možemo bilo šta zajednički raditi.*³⁶

Na sjednici tzv. Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine, održanoj 18. marta 1992. godine, Momčilo Krajišnik, predsjednik te Skupštine, posebno se osvrnuo na potrebu da se započne s onim što je dogovoreno, naime s etničkim razdvajanjem na terenu, i na potrebu da se počne „utvrđivati teritorija“. Krajišnik je rekao da bi bilo „dobro strateški učiniti jednu stvar: početi ovo što smo se dogovorili – etničko razdvajanje na terenu“.³⁷

Govoreći na Dvadeset četvrtoj sjednici tzv. Skupštine Republike srpske, 8. januara 1993. godine, Momčilo Krajišnik je rekao:

*Skupština je zauzela stav da su Muslimani komunistička tvorevina i da predstavljaju vjersku skupinu turske orijentacije (...) Oni su nevjernici, narod koji nije narod, odnosno narod koji hoće da bude narod i nema nikakve argumente za naciju.*³⁸

Članovi tzv. Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine (od 12. avgusta 1992. tzv. Skupštine Republike srpske) su u svojim javnim nastupima

³⁵ Arhiv ICTY, Predmet IT-08-91-T, Predmet protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, 60.

³⁶ Robert Donia, *Iz Skupštine Republike Srpske 1991-1996*, Izvodi iz izlaganja poslanika Skupštine Republike Srpske kao dokazni materijal na Međunarodnom krivičnom tribunalu u Hagu, University Press, Sarajevo 2012, 36. (dalje: R. Donia, *Iz Skupštine Republike Srpske 1991-1996*). Vidi i: Arhiv ICTY, Predmet IT-08-91-T, Predmet protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, 60.

³⁷ Arhiv ICTY, Predmet IT-08-91-T, Predmet protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, 62.

³⁸ R. Donia, *Iz Skupštine Republike Srpske 1991-1996*, 40.

negirali etnički i nacionalni identitet Bošnjaka, dehumanizirali ih, diskreditirali, degradirali, marginalizirali te tako pripremali teren za etničko čišćenje i genocid.

S tim u vezi nastao je, „najkasnije 24. oktobra 1991. godine“, „Udruženi zločinački poduhvat (UZP)“³⁹, koji je „postojao tokom cijelog perioda sukoba u Bosni i Hercegovini, do potpisivanja Dejtonskog sporazuma 1995. godine.“⁴⁰

Cilj UZP-a bio je „trajno uklanjanje bosanskih Muslimana, bosanskih Hrvata i drugog nerspskog stanovništva sa teritorije planirane srpske države sredstvima koja su obuhvatala činjenje zločina,“ kao što su progoni, ubistva, mučenja itd.⁴¹

Predsjednik Srbije Slobodan Milošević bio je dio „udruženog zločinačkog poduhvata“ u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Zajednički zločinački cilj dijelilo je više političko, vojno i policijsko rukovodstvo u Srbiji, SAO Krajini, SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem i Republici Srpskoj, sa ključnim članovima, između ostalih i koji su varirali ovisno o području i vremenu izvršenja zločina, a to su Slobodan Milošević, Radmilo Bogdanović, Radovan Stojičić Badža, Mihalj Kertes, Milan Martić, Milan Babić, Goran Hadžić, Radovan Karadžić, Ratko Mladić, Momčilo Krajišnik, Biljana Plavšić i Željko Ražnatović Arkan.⁴²

Navedene činjenice pokazuju da je Srbija, između ostaloga, odgovorna za ratne zločine počinjene u Republici Bosni i Hercegovini.

Prva na „udaru“ velikosrpske politike bila je Bijeljina. Počelo je 31. marta 1992. godine, oko ponoći, kada je snažna eksplozija probudila stanovnike Bijeljine. Eksploziju je izazvala bomba bačena u kafić „Istanbul“, koji je bio u vlasništvu Izeta Ahmića. Kafić se nalazio kod Autobuske stanice u Bijeljini, u

³⁹ (...) Udruženi zločinački poduhvat (UZP) je novi oblik suučestvovanja u zločinu koji je uveo Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ). Počinjeni zločini se promatraju kao sistem, tj. kao planiran i postavljen cilj koji se ostvaruje kroz sistem države. U ostvarenje planiranog cilja uključen je državni ili paradržavni sistem, njegove institucije i funkcioneri, od najviših do najnižih razina. Čak, može se utvrditi da je cijeli državni sistem prilagođen i podređen planiranom zločinačkom cilju. To znači da je to sistem u kome jedan čovjek u državi ili veoma mali broj ljudi donosi odluke i cijeli sistem podređuje dogovorenom zločinačkom cilju. Planiranje i provođenje tog cilja krije se od javnosti, na njega nemaju uticaja ni legalni državni i politički organi. Oni su u tom segmentu donošenja državnih odluka suspendirani. Običajno pravo poznaje oblike udruživanja pri izvršenju zločina, ali su ta udruživanja ograničenog dometa i zločini koje izvršavaju su također ograničeni. Pojedinci se mogu udružiti protiv nekoga, nekog drugog udruženja ili grupe nad kojima žele izvršiti zločin (partnerskog, konkurentskog i sl) ali to suučestvovanje u zločinu nije sistem i nije državni plan. UZP utvrđen na prostoru bivše Jugoslavije je državni sistem zločina koji država ili njeni najviši funkcioneri planiraju i pretvaraju u sistem. On je usmjeren protiv druge države, protiv cijelog jednog naroda ili dijelova naroda, protiv cijelog jednog društva. On nije usmjeren samo na neku ograničenu skupinu. (...). Vidi: Ivo Komšić, Udruženi zločinački poduhvat (UZP) – Što je to?, <https://www.autograf.hr/udruzeni-zlocinacki-poduhvat-uzp-sto-je-to-1/>. (Preuzeto: 10. 8.2021).

⁴⁰ O tome vidi: Arhiv ICTY, Predmet IT-08-91-T, Predmet protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, 47.

⁴¹ Isto.

⁴² Arhiv Internacional Residual Mechanism for Criminal Tribunals, Predmet broj MICT-15-96-T (Predmet Jovica Stanišić-Franko Simatović), Presuda, Hag, 30. 06. 2021, 160.

kojem se uglavnom skupljala bošnjačka omladina. Tom prilikom je šest osoba bilo povrijeđeno. Bombu je bacio Aleksandar Zekić iz semberskog sela Gojsovci.⁴³

Bijeljina je prvoga aprila 1992. godine bila napadnuta od strane tzv. „srpskih snaga“.⁴⁴ Meta napada bili su Bošnjaci, Albanci, Romi i drugi nesrbi, koji nisu bili svjesni šta se dešava u njihovome gradu. Ubijani su u svojim kućama, stanovima, džamiji. Masakrirani su i na Ramazanski bajram, 4. aprila 1992. godine. Okrutnošću se posebno isticala tzv. Srpska dobrovoljačka garda (SDG), specijalna jedinica Službe državne bezbjednosti Srbije, koju je predvodio Željko Ražnatović Arkan, i koja je bila pod direktnom komandom režima Slobodana Miloševića u Srbiji, te „Mirkovi četnici“ koje je predvodio Mirko Blagojević.⁴⁵ Pod Arkanovu komandu stavila se općinska vlast, policija, vojska, sudstvo, Teritorijalna odbrana. Bijeljina je bila okupirana.

Slike zločina sa bijeljinskih ulica, brzo su obišle svijet, ali na slike užasa međunarodna zajednica nije reagovala.

Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine uputilo je u Bijeljinu delegaciju u kojoj su bili: Fikret Abdić i Biljana Plavšić, članovi Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, Miodrag Simović, potpredsjednik Vlade, Jerko Doko, ministar odbrane Bosne i Hercegovine i Dobrašin Prašćević, general JNA. Nakon obilaska grada, Biljana Plavšić se pred televizijskim kamerama „zahvaljuje“ Željku Ražnatoviću Arkanu i proglašava „oslobođenje“ Bijeljine.⁴⁶

Bijeljina je bila generalna proba za rat, ubistva, ratne zločine i genocid koji su ubrzo uslijedili u Bosni i Hercegovini.

Među izvršiocima zločina u Bijeljini ili među onima koji su znali za zločine „bili su: lokalni Krizni štab; pripadnici Vojske Republike Srpske (VRS), uključujući Istočnobosanski korpus VRS-a; pripadnici lokalne milicije pod komandom Predraga Ješurića, koji je do jula 1992. godine bio načelnik Centra službe bezbjednosti (CSB-a), a kasnije pripadnik MUP-a RS u Bijeljini; Specijalna jedinica Duška Malovića; ljudi koje je predvodio Vojkan Đurković i među kojima su povremeno bili lokalni milicioneri; i paravojne snage, uključujući Arkanove Tigrove, Mauzerove Pantere, kao i Bele orlove.“⁴⁷

⁴³ S. Selimović, I. Šabotić, *Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine*, 114.

⁴⁴ Pojam „srpske snage“ koristio je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ/ICTY). Pod ovim pojmom podrazumijevaju se jedinice tzv. Vojske Republike srpske, Policije Republike srpske, Jugoslavenska narodna armija (JNA), Vojska Jugoslavije (VJ), Jedinice pod kontrolom Službe državne bezbjednosti Srbije, paravojne jedinice iz Srbije i Bosne i Hercegovine, te lokalne jedinice tzv. Srpske Teritorijalne odbrane.

⁴⁵ Arhiv ICTY, Predmet IT-08-91-T, Predmet protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, 274.

⁴⁶ Arhiv ICTY, Predmet IT-02-54, Predmet Slobodan Milošević, svjedok B-1493, četvrtak, 10. april 2003.

⁴⁷ Arhiv ICTY, Predmet IT-08-91-T, Predmet protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, 274. Više knjiga o ratnim zločinima u Bijeljini napisao je Jusuf Trbić, pisac i novinar. Bio je direktor „Radio Bijeljina“. Vidi: Jusuf Trbić, *Gluho doba*, BZK Preporod, Bijeljina 2005; Jusuf Trbić, *Majstori*

Samo u toku mjeseca aprila 1992. godine u Bijeljini su ubijena najmanje 93 civila (81 Bošnjak, 8 Albanaca, 3 Srbina i 1 Hrvat).⁴⁸ Od 31. marta do 6. aprila 1992. godine, ubijeno je najmanje 55 civila.⁴⁹

Pokolj civila u Bijeljini, u prvim danima aprila 1992. godine, pokazao je kako će se stvari odvijati. Otimanje vlasti, istjerivanje s posla, privođenja, naizgled nasumična i nemotivisana ubistva bespomoćnih, noćna odvođenja, izbacivanje iz stanova, pljačke, silovanja, ponižavanja svih vrsta, logori i prisilni rad, stalni i neprekinuti teror, bjesomučna propaganda, postali su svakodnevnica u Bijeljini.

Tzv. „srpska vlast“ nezakonito je „privodila“ i ubijala nedužne građane Bijeljine, prije svih, ugledne Bošnjake. Tako je priveden i ubijen Salko Nargalić Ćosa, poznati bijeljinski bokser iza kojega su ostali supruga Hanumka i djeca Omer i Amra. Priveden je i ubijen Asim Fidahić, koji je poticao iz ugledne begovske porodice i koji je imao kafić u Bijeljini. Ubijen je u centru grada ispred kuće Alije Zejnilagića. Ubijeni su i mnogi drugi: djeca, žene, starci.⁵⁰

U Bijeljini su na dan 24. septembra 1992. godine ubijena 22 civila iz porodica Sarajlić (12), Malagić (5), Sejmenović (4), Denjagić (1).⁵¹ Bio je to masakr u kojem su u samo jednome danu ubijene cijele porodice. Niko nije bio pošteđen. Čak ni djeca.

Na vijesti o ratnim zločinima u Bijeljini nije bilo reakcija „međunarodne zajednice“, i ako su ubijani civili i ako je Bijeljina bila izvan zone ratnih dejstava. Vlasti tzv. Republike srpske mogle su nastaviti etničko čišćenje Bijeljine i drugih gradova u Bosanskom podrinju, ali i u cijeloj Republici Bosni i Hercegovini.

Radovan Karadžić je u javnim nastupima isticao da je njegov cilj uspostavljanje „jedne države za sve Srbe“. U intervjuu za list „Ilustrovana Politika“ objavljenom 20. januara 1992, na pitanje o srpskoj strategiji je odgovorio: „Nema više povlačenja. Borićemo se.“ A na pitanje koliko će daleko ići, odgovorio je: „Dok ne postignemo Karađordev cilj – ujedinjenje svih Srba i dok ne dovršimo borbu.“ Uskoro se ponovo oglasio i priznao: „Nema povratka na jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu. Došlo je vrijeme da se srpski narod organizira kao cjelina, ne gledajući na administrativne granice.“ Prije nego što je postao predsjednik „krnje Jugoslavije“ Dobrica Ćosić je otvoreno govorio da

mraka, knj. 1 i 2, BZK Preporod, Bijeljina 2007; Jusuf Trbić, *Istine i laži*, BZK Preporod, Bijeljina-Sarajevo, 2013.

⁴⁸ Mirsad Tokača, *Bosanska knjiga mrtvih: Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, knjiga 4, Istraživačko dokumentacioni centar, Sarajevo 2012, 522-554. (dalje: M. Tokača, *Ljudski gubici u BiH*).

⁴⁹ M. Tokača, *Ljudski gubici u BiH*, 522-554. O žrtvama u Bijeljini vidi: Spisak ubijenih bijeljinskih civila 1992-1995, <https://preporodbn.com/>. (Preuzeto: 7.8.2021). Na pomenutom spisku se, na dan 07. 08. 2021. godine, nalazi 361 ime. (dalje: *Spisak ubijenih bijeljinskih civila 1992-1995*).

⁵⁰ Više o ubistvima u Bijeljini vidi: Jusuf Trbić, *Majstori mraka*, knj. 1, 2, BZK Preporod, Bijeljina 2007; Osim knjiga, Jusuf Trbić je objavio desetine tekstova o ratnim zločinima u Bijeljini od 1992. do 1995. godine. Vidi i: Boris Pavelić, *Kad glave padaju: svijetla strana devedesetih*, Kuća ljudskih prava, Zagreb 2019, 107-108.

⁵¹ M. Tokača, *Ljudski gubici u BiH*, 522-554. Vidi i: *Spisak ubijenih bijeljinskih civila 1992-1995*.

„mir u Bosni i Hercegovini ne može biti sačuvan priznavanjem tih komunističkih postojećih republičkih granica „ili „unutrašnjih administrativnih granica”, kako ih je on nazivao.⁵²

Iako je bošnjačko stanovništvo bilo najzastupljenije u strukturi općine Zvornik, to nije spriječilo sljedbenike srpske genocidne ideologije i politike o Velikoj Srbiji da se ova općina uključi u sastav tzv. Srpskih autonomnih oblasti, SAO Birač i SAO Semberija i Majevisa. Odluka o osnivanju „Srpske opštine Zvornik“ donesena je 27. decembra 1991. godine, a 15. marta 1992. godine proglašena je „Srpska opština Zvornik“. Akt o proglašenju općine i njeno uključivanje u SAO Semberija-Majevisa i Birač potpisao je Jovo Mijatović. Šestog aprila 1992. godine, na dan međunarodnog priznanja Republike Bosne i Hercegovine, „Srpska opština Zvornik“ proglasila je ratno stanje.⁵³

Bošnjaci su kao većinsko stanovništvo postali meta oružanih jedinica iz Srbije, JNA i tzv. „Srpske opštine Zvornik“. Trebalo ih je „ukloniti“ sa prostora Zvornika i Bosanskog podrinja i stvoriti „etnički čist srpski teritorij uz rijeku Drinu“.

Srbijanska Državna bezbjednost imala je ključnu ulogu u uspostavi etnički čistih općina uz Drinu. Zvornik nije bio izuzetak, tu radikalno lokalno rukovodstvo u Beogradu kontaktira i počinje surađivati s Radetom Kostićem, čovjekom od ogromnog povjerenja Jovice Stanišića, Radeta Bogdanovića, konačno, i Slobodana Miloševića. Pripremajući se za rat, Kostić često boravi u Zvorniku, tamo šalje Branka Popovića, koji će u Bosni koristiti ime Marko Pavlović. Branko Popović održava svakodnevne tijesne veze sa Životom Panićem, načelnikom Generalštaba Vojske Jugoslavije, a sastaje se i s Goranom Žugićem, tadašnjim šefom SDB-a. Žugić, rođak Radovana Karadžića, u tim danima predstavlja jednu od najvažnijih osoba za podjelu policije u Republici Bosni i Hercegovini i organizaciju napada na Zvornik.⁵⁴

Važnu ulogu imala je i JNA. Jedinice JNA, koje su se povukle iz Slovenije i Hrvatske raspoređivane su po Republici Bosni i Hercegovini. Tako je JNA zaposjela strateške kote oko Zvornika. Uvečer sedmog aprila okončane su pripreme za napad na Zvornik. Na izlazima iz grada barikade, tenkovi i oklopni transporteri. Počinje artiljerijski napad. Tenkovima JNA komandira pukovnik Milan Tačić. Artiljerija tuče iz Karakaja, a jedinice JNA granatiraju Zvornik iz Srbije. Patriotska liga postavlja barikade i pokušava odbraniti grad. Postoje informacije kako su na barikadi na Vidakovoj Njivi tada uhapšeni i zloglasni

⁵² Norman Cigar, *Genocid u Bosni. Politika etničkog čišćenja*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 1998, 52-53; Zijad Šehić, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna. Međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (do Vašingtonskog sporazuma 1994)*, Dobra knjiga, Sarajevo 2013, 97.

⁵³ Vidi: Arhiv Tuzlanskog kantona, *Odluka o proglašenju ratnog stanja na području srpske opštine Zvornik*, broj 01-2/92, Zvornik, 6. 4. 1992; Vidi i: Edina Bećirević, *Na Drini genocid*; [http://www.bošnjaci.net/prilog. „Genocid u Zvorniku“](http://www.bošnjaci.net/prilog.„Genocid u Zvorniku“). (Preuzeto: 20.12. 2016).

⁵⁴ <http://stav.ba/krvavi-trag-srbijanske-drzavne-bezbednosti-epizoda-zvornik/>. (Preuzeto: 26.4.2018); Vidi: Predmet Branko Grujić i drugi (KV.5/05).

Milorad Luković Legija, zatim Vojin Vučković Žučo, Dušan Vučković Repić te Milan Pejić i da su potom zamijenjeni za jednog uglednog zvorničkog Bošnjaka.⁵⁵

Napad na Zvornik je otpočeo 8. aprilu 1992. godine. Bio je to rezultat dobro organizovane i unaprijed pripremljene akcije u okviru udruženog zločinačkog poduhvata, čiji je cilj bilo trajno uklanjanje Bošnjaka iz Zvornika i Podrinja. U napadu i zločinima su, pored jedinica JNA, učestvovali pripadnici Srpske demokratske stranke, specijalne jedinice SDB i MUP-a Srbije, „Arkanovi Tigrovi“, „Beli orlovi“ i druge „srpske snage“.⁵⁶

Zvornik je bio okupiran, a branioći grada su se povukli na Kula Grad kojeg su, pod komandom Samira Ništovića – kapetana Almira, branili do 27. aprila 1992. godine.⁵⁷

⁵⁵ Žučo i Repić poslije pada Zvornika čine stravične zločine u logorima Čelopek, Novi Izvor, Standard Alhos itd. Braća su u Zvornik stigla po naredbi KOS-a, četvrtog aprila 1992. godine. Žučo formira jedinicu „Žute ose“. U Dom kulture u Čelopeku 28. juna 1992. godine, u kojem je bilo zatvoreno više od 150 Bošnjaka Divića, upada Repić i čini tzv. vidovdanski masakr. Repić je 17. marta 2005. godine uhapšen i, nakon istrage, našao se na optužnici Tužilaštva za ratne zločine u Beogradu. Suđenje nije dočekao. Nađen je mrtav u ćeliji beogradskog Centralnog zatvora 20. novembra 2005. godine. Zvanično, umro je nakon zatajenja rada srca. <http://stav.ba/krvavi-trag-srbijanske-drzavne-bezbednosti-epizoda-zvornik/>. (Preuzeto: 26.4.2018). Vidi i: Nazim Ibrahimović-Hazim Karić, *Skinuti su sa hljeba i vode*, Zvornik-Tuzla 2017; Muhamed Omerović, *Kamenica u paklu opsade*, Tuzla 2017.

⁵⁶ Vidi: Predmet Branko Grujić i drugi (KV.5/05); Nijaz Mašić, *Istina o Bratuncu: Agresija, genocid i oslobodilačka borba 1992-1995*, Opština Bratunac sa privremenim sjedištem u Tuzli, Tuzla 1996, 29; Naser Orić, *Srebrenica svjedoči i optužuje: genocid nad Bošnjacima u istočnoj Bosni (srednje Podrinje), april 1992-septembar 1994*, Općina Srebrenica, Srebrenica 1995, 38; <http://www.bosnjaci.net/prilog.„Genocid u Zvorniku“>. (Preuzeto: 20.12. 2016); Avdo Huseinović, *Naser: od Gazimestana do Haga i nazad*, Udruženje za zaštitu istorijskih vrijednosti Haber, Sarajevo 2013, 55; Rahel Beš, „Nije građanski rat nego genocid“, u: *Etničko čišćenje genocid za Veliku Srbiju: dokumentacija Društva za ugrožene narode/priredio Tilman Cilh*, Vijeće Kongresa Bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 1996, 210. Vidi i: „Rat (Anatomija užasa II)“, *Ratna tribina*, br. 9, Zvornik, 30.9.1992, 7.

⁵⁷ Nijaz Mašić, *Istina o Bratuncu: Agresija, genocid i oslobodilačka borba 1992-1995*, Opština Bratunac sa privremenim sjedištem u Tuzli, Tuzla 1996, 29; Naser Orić, *Srebrenica svjedoči i optužuje: genocid nad Bošnjacima u istočnoj Bosni (srednje Podrinje), april 1992-septembar 1994*, Općina Srebrenica, Srebrenica 1995, 38. Nakon gubitka centralnog dijela grada, 12. aprila 1992. godine, jedinice Patriotske lige se povlače i posijedaju dominantan objekat – Kula Grad, iznad Zvornika. Ubrzo je formirana i odbrana Kula Grada koju je činilo 130 naoružanih i 20 nenaoružanih boraca. Na čelu odbrane stajao je kapetan Almir. Pripreme za odbranu i otpor su tekle munjevito: iskopavani su rovovi sa grudobranama, formira se kružna odbrana, postavljaju se improvizovana minska polja, mještani sela dobijaju svoje zadatke itd. Ipak, još prije pada centra grada, 8. aprila, agresor je izvršio snažno artiljerijsko bombardovanje Kula Grada. Tom prilikom poginuo je jedan branioć, dok su gotovo sve stambene jedinice bile uništene. Uskoro je krenuo i prvi pješadijski napad agresora koji je odbijen. Nakon nekoliko propalih napada srpski agresor je pokušao ubacivanjem diverzantske grupe iznenaditi branioće. Vođa te grupe je bio Arkanov zet Rambo, koji je prilikom napada ubijen. Nakon niza žestokih pješadijskih i avijacijskih napada na Kula Grad, u periodu od 19. do 23. aprila 1992. godine, agresor 24. aprila zaposjeda objekat Crni Vrh čime je sa svih strana granatirao branioće. Zbog žestine napada i neslaganja oko odbrane, dolazi i do prvog ozbiljnijeg nesporazuma u redovima branilaca, zbog čega je morala biti polagana nova svečana zakletva, pod komandom kapetana Almira. Dana 25. aprila 1992. godine agresor je

Na ovom području izvršeni su brojni oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, kao što su: ubistva i hotimično lišavanje života, progoni, istrebljenje, silovanja, protivpravno zatočenje, zatvaranje, mučenje, hotimično nanošenje velikih patnji, deportacija (prisilna premeštanja), bezobzirno razaranje, pljačka javne ili privatne imovine.⁵⁸

U samom napadu na grad 9. i 10. aprila 1992. ubijeno je 15 ljudi. U Rašidovom Hanu je, 28. i 29. aprila 1992, ubijeno 36 ljudi. Na ekonomiji u Karakaju od 12. do 14. maja 1992. ubijeno je oko šest zatočenika. Oko 55 muškaraca je ubijeno u školi u Drinjači 30. maja 1992. Na Bijelom potoku ubijeno je najmanje 668 civila, a u Gerinoj klaonici je od 5. do 8. juna 1992. ubijeno najmanje 190 muškaraca.⁵⁹

Ratni zločini nad Bošnjacima počinjeni su u gotovo svim naseljima općine Zvornik koja su bila okupirana 1992. godine.

Policija i Vojska tzv. Republike Srpske, uz aktivnu pomoć tzv. Jugoslavenske narodne armije (Vojska Jugoslavije - od 27. aprila 1992. godine), specijalnih jedinica policije, DB i drugih naoružanih formacija iz Srbije - pokrenula je u aprilu i maju 1992. godine proces etničkog čišćenja nesrpskog stanovništva, a najviše bošnjačkog i hrvatskog iz većeg dijela Republike Bosne i Hercegovine. Tokom tog zločinačkog pohoda vršena je opsada gradova i sistematsko zlostavljanje, mučenje, ubijanje, silovanje, zatvaranje u logore, tuče, uznemiravanje, diskriminacija, zastrašivanje, prisilno raseljavanje ljudi, konfiskacija imovine.⁶⁰

U selima Motovo i Potočani 10. maja je ubijeno 13 bošnjačkih civila; zatim 21. maja ubijeno je 69 civila iz sela Donji Grbavci; 25. aprila u selu Liplje uhapšeno je i zatvoreno oko 450 civila, žena, djece i staraca. U prigradskom naselju Divič je 26. maja zarobljeno oko 175 muškarca i zatvorena u upravnoj zgradi preduzeća „Novi izvor” gdje su ubijena najmanje dva zatočenika muškog

poduzeo posljednju ofanzivu u toku noći i sutradan. Glavni napad je išao prema položajima branilaca iz pravca Čuprije. U kombinovanom pješadijsko – tenkovskom napadu odbrana branilaca Kule Grada nije izdržala, nakon čega se pristupilo organiziranom probijanju kroz obruč i izvlačenju u dva pravca prema Kalesiji. Branioци su cijelo vrijeme zahtijevali i pojačanje, ali je ono došlo samo iz Živinica i Kalesije. Time je nakon herojskog otpora okončana jedna od prvih bitki odbrambeno – oslobodilačkog rata. <http://bosnae.info/index.php/bitka-za-kula-grad-kod-zvornika-jedan-od-prvih-ozbiljnijih-otpora-agresiji#>. (Preuzeto: 5.6.2017).

⁵⁸ Vidi: „Iskazi svjedoka“, u: *Etničko čišćenje genocid za Veliku Srbiju: dokumentacija Društva za ugrožene narode/priredio Tilman Cilh, Vijeće Kongresa Bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 1996, 135-136.*

⁵⁹ *Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu (1992-1995)*, Komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, Tuzla 1996, 143-167; Vidi: Predmet Branko Grujić i drugi (KV.5/05); Sead Selimović, *Ratni zločin nad Bošnjacima Zvornika od 1992. do 1995. godine, Zločini na području Zvornika 25 godina poslije: Zbornik radova, Zvornik 2018, 63-84*; Omer Zulić, *Zločini nad Bošnjacima Zvornika sa akcentom na Bijeli Potok, Zločini na području Zvornika 25 godina poslije: Zbornik radova, Zvornik 2018, 86-107.*

⁶⁰ Vidi više: Smail Ćekić, *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet u Sarajevu i Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, Sarajevo, 2012.

spola, a 12 ih je izdvojeno iz grupe i tu im se gubi svaki trag. Odatle su 29. maja 162 muškarca prebačena u logor Doma kulture u Čelopeku, u kome je zvjerski likvidirano oko 100 zatvorenika. Nakon Diviča, na red su došla ostala sela. Tako je 27. maja, u selu Jusići ubijeno i odvedeno 49 lica; 30. maja iz sela Drinjača, Kostjerevo i Sopotnik pobijeno je i odvedeno u logore 111 osoba, od kojih niko nije preživio. Samo u prva dva mjeseca agresije u Zvorniku je ubijeno više od 800 civila Bošnjaka, a stotine su bile zatvorene po logorima i protjerane.⁶¹

Zločini su nastavljeni i narednih mjeseci. Tako je već 1. juna 1992. godine počinjen najveći zločin na zvorničkoj općini. Naime, tada je najmanje 668 ljudi iz zvorničkih mjesnih zajednica: Đulići, Klisa, Kučić Kula, Šetići, Kaludrani, Tršić, uhapšeno i odvedeno u Tehnički školski centar u Karakaj, a ostalo stanovništvo, njih oko 4.000, je deportirano za Kalesiju. Ljudi zatvoreni u Tehničkom školskom centru u Karakaju su pobijeni.⁶²

Ubijanja su nastavljena i po drugim selima. Tako je 12. juna u selu Križevići ubijeno 29 starih i iznemoglih lica koja nisu mogla pobjeći pred srpskim hordama zla, nakon što je „pala“ odbrana ovog sela. Najstarija, tada ubijena osoba bila je Hata Nezirović rođena 1886. godine, koja je tada imala 106 godina. Prilikom prisilnog iseljavanja stanovništva Kozluka i Skočića, 26. juna 1992. godine, ubijena su i zarobljena 24 lica, a u selu Gušteri ubijeno je još 13 ljudi na samom kraju mjeseca juna. Dakle, tokom juna 1992. godine u Zvorniku je ubijeno više od 750 Bošnjaka. Okončanje genocida na području ove općine izvršeno je tokom jula 1992. godine. Do tada su Bošnjaci u nekim selima Zvornika pružali otpor. A, onda je došao red i na njih. Najprije je 5. jula organiziran progon 800 stanovnika Šepka koji su protjerani preko Drine u Saveznu Republiku Jugoslaviju (u mjesto Loznica u Srbiji) i tom prilikom je ubijeno četvero ljudi. Jula 1995. preko 400 Bošnjaka ubijeno je u i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice.⁶³

Od 20. maja do 1. juna 1992. godine u logoru u Liplju počinjena su brojna silovanja civila Bošnjaka. Žene su zatvarane i više puta silovane, a među njima su se nalazile i maloljetnice, ali i određen broj muškaraca.⁶⁴

Logor „Liplje“ oslobodila je 1. juna 1992. godine Armija Republike Bosne i Hercegovine. Bio je to jedini logor u Bosni i Hercegovini koji su u oružanoj akciji oslobodili branioци Republike Bosne i Hercegovine. U akciji

⁶¹ http://www.bosnjaci.net/prilog_„Genocid_u_Zvorniku“. (Preuzeto: 20.12.2016); *Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu (1992-1995)*, Komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, Tuzla 1996, 143-167.

⁶² *Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu (1992-1995)*, Komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, Tuzla 1996, 36-42; http://www.bosnjaci.net/prilog_„Genocid_u_Zvorniku“. (Preuzeto: 20.12.2016).

⁶³ http://www.bosnjaci.net/prilog_„Genocid_u_Zvorniku“. (Preuzeto: 20.12.2016); *Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu (1992-1995)*, Komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, Tuzla 1996, 143-167.

⁶⁴ *Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu (1992-1995)*, Komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, Tuzla 1996, 143-167.

oslobađanja učestvovalo je 300 boraca, od kojih većina nije imala vatreno naoružanje.⁶⁵

Mnogi Bošnjaci su zatočeni u sljedećim mjestima (logorima): Fabrika „Alhos“ u aprilu mjesecu; Zgrada u Drinjači - Dom kulture (od maja do juna 1992); Fabrika „Standard“ (od aprila do kraja juna 1992), Dom kulture u Čelopeku (od maja do juna 1992), Tehnička škola u Karakaju (od maja do juna 1992); Preduzeće „Novi izvor“ (29. maja do 30. jula 1992); Poljoprivredno dobro Ekonomija u Karakaju (od aprila do decembra 1992).⁶⁶

Nakon preuzimanja Zvornika, DB Srbije krvavi trag ostavlja u selu Lokanj, selu u kojem je bilo većinsko stanovništvo srpske etničke zajednice, u blizini Zvornika i Teočaka. Većina stanovnika odavno je bila u inostranstvu, a oni koji su ostali bili su u dobrim odnosima s komšijama Bošnjacima iz Teočaka. No, kako se rat rasplamsavao, rastu i tenzije. Lokalni SDS osniva Krizni štab i nemilice dijeli naoružanje svim svojim članovima i simpatizerima. Ključna osoba u podjeli oružja bio je Radivoje Đorđić. Ostali su morali plaćati oružje. „Naši gastarbajteri slali su opremu i plaćali 100 švicarskih franaka mjesečno onima koji su išli na liniju kako bi čuvali selo i njihovu imovinu“, svjedoči Stjepan Mitrović.⁶⁷

Obližnji je Teočak već blokiran, nema lijekova, hrane, municije. Oni koji poznaju teren organiziraju marševe ka slobodnoj teritoriji kako bi osigurali namirnice. Za njihove se prolaskе brzo saznalo u Zvorniku i Ugljeviku. Ujutro, 13. jula 1992. godine, u Lokanj iz Ugljevika stiže tridesetak policajaca. U selu je već odavno pripadnik DB-a Ljubo Bošković zvan Hejs. Stigao je još u februaru iz Borova Sela kako bi obučio ljude i pripremio odbranu sela. Hejs je bio smješten u kući Gordane Lazarević. Njen muž, lokalni pop, poginuo je u borbi u Skelanima.⁶⁸

„Niko od nas mještana ne zna otkud on tu. Stalno je bio s popadijom. Vidjeli smo da je obučen i da zna s vojskom. Ja sam ga vidio u Loknju i 14. jula“, pričao je godinama kasnije Dragan Tejić, jedan od mještana Loknja. „Došao je da obuči specijalnu jedinicu. To je bilo po zadatku vojne i državne bezbjednosti. Nismo imali povjerenja u njega, bio je vrlo sumnjiv“, sjeća se i Stjepan Mitrović. Tog 14. jula saznat će se i zašto je Hejs poslan u selo. Iz Teočaka i ka njemu već nekoliko puta prolazile su kolone civila i rijetki vojnici. Neki da se spasu od noža, neki da odu po zalihe. Kapetan Hajrudin Mešić, komandant odbrane Teočaka, već odavno smeta. Njegov je želja spojiti se sa slobodnim teritorijama i razbiti blokadu. Stoga je skovan plan pljačke i masakra. „DB zna da u koloni idu i ljudi

⁶⁵ Više o tome vidi: Edina Bećirević, *Na Drini genocid*.

⁶⁶ *Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu (1992-1995)*, Komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, Tuzla 1996, 43; [http://www.bosnjaci.net/prilog. „Genocid u Zvorniku“](http://www.bosnjaci.net/prilog.„Genocid%20u%20Zvorniku“). (Preuzeto: 20.12.2016).

⁶⁷ <http://stav.ba/krvavi-trag-srbijanske-drzavne-bezbednosti-epizoda-zvornik/>. (Preuzeto: 26.4.2018).

⁶⁸ <http://stav.ba/krvavi-trag-srbijanske-drzavne-bezbednosti-epizoda-zvornik/>. (Preuzeto: 26.4.2018).

koji nose novac, plan je da se novac opljačka, da se pobiju ljudi kako više ne bi bilo povratka na staro. DB je sve osmislio preko svojih ljudi koji su već bili na terenu i onih koje je poslala u Lokanj”, tvrdi advokat Duško Tomić. On zna što govori. I sam je, punu deceniju, do sredine osamdesetih radio za DB u Beogradu. Dana 14. jula 1992. godine, po noći, oko 120 ljudi kreće iz Teočaka. U koloni uglavnom muškarci, dvije žene i jedno dijete. U zoru je kolona presječena. Pucnjava traje oko sat vremena, odbrana je bezuspješna jer je u koloni tek lovačko oružje i nekoliko pištolja. Spasiti se uspjelo pedesetak ljudi. Ostalih sedamdeset uhvaćeno je u šumi i odvedeno ka selu.⁶⁹

U selu zarobljenike razdvajaju u dvije grupe. Jednu grupu odvođe na ispitivanje u lokalni Dom kulture. Svjedoci tvrde, policajac Stjepan Simić ih je ispitivao u Domu, a u selo su dolazili i čelnici ugljevičke policije Vinko Lazić i Borko Đurić. Među zarobljene s nožem upada popadija Gordana Lazarević. Traži da sazna ko joj je ubio muža, traži da se zarobljeni pobiju. Strijeljanja su počela kasnije tokom dana. „To i mala djeca znaju. Jedni su ubijeni i bačeni u jamu Čarkovača, a drugi su pobijeni kod crkve”, kazao je Dragan Tejić, bivši pripadnik Lokanjske čete VRS-a.⁷⁰

Stjepan Mitrović svjedoči da je veću grupu zatočenika, četrdesetak osoba, iz sela ka jami, koju su sebi sami morali iskopati, vodio Radivoje Đorđić. On je i učestvovao u njihovom strijeljanju. “Krenuli smo tragom odvedenih. Došli smo do jame. Na ljude su pucali. Puca Đorđić, puca Ljubo Hejs... Puca i Vukašin Drašković. Ljudi stoje, ne znam jesu li vezani. Vidim jedno dijete. Te oči nikada nisam zaboravio. Otrgnuo se i potrčao ka nama. Viče: ‘Čiko, spasi me, pokrstit ću se, ići ću u crkvu.’ Od nas ga je odvuкао Drašković, viče da naša crkva nije stadion da svako u njemu ulazi. Odveo ga je ka jami. Tu su ga ubili. Svi su pucali”, svjedoči Mitrović i nastavlja: „Druga grupa, koju je policija odvojila i odvela na ispitivanje u komandu u seoskoj čitaonici, pobijena je iznad crkve. Znam ko ih je pobio, Mićo Tomić. On je bio monstrum.”⁷¹

U međuvremenu, u selo vojnim PUCH-om dolazi izvjesni Stevo, izaslanik iz komande brigade. Nedugo nakon njega, stigao je i autobus. „Stevo razgovara s policajcima, traži da se ljudi puste i prebace u Bijeljino”, kaže Mitrović. No, zarobljeni Bošnjaci već su pobijeni. Spašene su samo dvije žene, dvoje djece te nekoliko muškarca. Među njima i Sead Mujkanović. Njih autobusom voze ka Zvorniku, gdje će u zatočeništvu ostati nekoliko mjeseci. „Moj je posao ovdje završen”, govori Stevo, sjeda u PUCH i odlazi iz sela.⁷²

⁶⁹ <http://stav.ba/krvavi-trag-srbijanske-drzavne-bezbednosti-epizoda-zvornik/>. (Preuzeto: 26.4.2018).

⁷⁰ <http://stav.ba/krvavi-trag-srbijanske-drzavne-bezbednosti-epizoda-zvornik/>. (Preuzeto: 26.4.2018).

⁷¹ <http://stav.ba/krvavi-trag-srbijanske-drzavne-bezbednosti-epizoda-zvornik/>. (Preuzeto: 26.4.2018).

⁷² “On je došao kako bi uzeo pare za koje su znali da se nalaze kod nekog od zarobljenih. Ali je zakasnio, pare su drugi već uzeli”, tvrdi advokat Duško Tomić. Večer nakon akcije srpska televizija emitira izvještaj o uspješnoj akciji VRS, koja je u selu Lokanj eliminirala sedamdeset pripadnika “Zelenih beretki”. Odmah nakon akcije, iz sela nestaje Ljubo Bošković Hejs. Odlazi ka Beogradu

Ubistva i protjerivanja iz Zvornika su sistematski planirana i provođena. Vršena je ideološka priprema za provođenje ratnih zločina. Nakon izvršenja ratnih zločina, počinioci su prikrivali i poricali zločine. Iz samog Zvornika je izvršeno prisilno protjerivanje/deportacija 15.436 osoba u Mađarsku i Austriju.⁷³

U periodu od 1992. do 1995. godine sa područja Zvornika ubijeno je i „nestalo“ najmanje 2.005 osoba.⁷⁴ Vječni smiraj našlo je njih 1.587 dok se 418 građana Zvornika vode kao nestali.

Cilj udruženog zločinačkog poduhvata postignut je i kampanjom progona koja je dostigla takve razmjere da je uključivala ponašanje na osnovu kojeg se vidjela namjera da se djelimično ili u cjelosti unište Bošnjaci, nacionalna, etnička i/ili vjerske grupa kao takva. Bilo je neophodno uništiti tragove kulturnog i vjerskog postojanja uništavanjem spomenika kulture i sakralnih objekata. Tako je u Zvorniku uništeno 28 džamija, među kojima one: u Đulićima, u Kula Gradu, u Kozluku, u Diviču, Snagovu, u Novom Selu, u Skočiću, u Svrakama, u Drinjači, u Glumini, u Donjoj Kamenici, u Gornjoj Kamenici, u Klisi, u Kovačevićima, u Rijeci, u Selimovićima... Osim džamija uništeni su mektebi, mesdžidi, turbeta i drugi sakralni objekti. Tako su na području Zvornika uništena 62 sakralna objekta.⁷⁵

i gubi mu se svaki trag. Neki tvrde da je ubijen koju godinu poslije. Drugi, pak, tvrde kako mirno živi u Americi. Ondje gdje je nakon svega otišla i Gordana Lazarević. Mičo Tomić je poginuo. Kući se vraća Radivoje Đorđić. Policijskim poslovima vraća se Vinko Lazić. Tijela ubijenih razmijenjena su nekoliko mjeseci poslije. Barem ona koja su pronađena kod crkve. I u jami Čarkovača. <http://stav.ba/krvavi-trag-srbijanske-drzavne-bezbednosti-epizoda-zvornik/>. (Preuzeto: 26.4.2018).

⁷³ Roj Gatman, „Logor Palić u Srbiji na granici sa Mađarskom“, u: Sonja Biserko, *Bosna i Hercegovina jezgro velikosrpskog projekta*, Beograd 1996, 656. Vidi: Roy Gutman, *Svjedok genocida*, Durieux, Zagreb 1994; *Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu (1992-1995)*, Komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, Tuzla 1996, 181.

⁷⁴ Podaci Hakije Smajlovića, sekretara Udruženja nestalih i zarobljenih opštine Zvornik, dati na konferenciji za medije održanoj 29. 5. 2017. godine u Zvorniku. <http://bportal.ba/gornja-kalesija-1-juna-kolektivna-dzenaza-ubijenim-zvornicanima/>. (Preuzeto: 26.4.2018); <http://radioferal.ba/kalesija/u-gornjoj-kalesiji-1-juna-dzenaza-za-19-u-ratu-ubijenih-zvornicana>. (Preuzeto: 26.4.2018); Do prvog juna 2021. godine ukopano je, u Memorijalnom kompleksu i šehidskom mezarju u Gornjoj Kalesiji, 787 žrtava rata u Zvorniku. Podaci: Ahmet Grahić, predsjednik Udruženja porodica zarobljenih i nestalih lica Opštine Zvornik. <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/kolektivna-d%C5%BEenaza-u-gornjoj-kalesiji-idriz-dobio-ime-po-djedu-kojeg-su-ubili-zlo%C4%8Dinci-u-zvorniku>. (Preuzeto: 26.12. 2021).

⁷⁵ Tilman Cilh, „Bosanska 'Kristalna noć' ili razaranje jedne islamske kulture“, u: „*Etničko čišćenje i genocid za veliku Srbiju: dokumentacija Društva za ugrožene narode*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 1996, 93-95; *Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu (1992-1995)*, Komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, Tuzla 1996, 52. Ekspertni tim za traženje nestalih Kantonalnog tužiteljstva iz Tuzle, maja mjeseca 2008, ekshumirao je 30 tijela iz primarne masovne grobnice Ulice kod zvorničkog naselja Karakaj. Od toga su 23 kompletna i 7 nekompletnih skeletnih ostataka Bošnjaka, žrtava zločina genocida počinjenog aprila mjeseca 1992. godine u Zvorniku. Od jula do oktobra mjeseca 2003. godine ekshumirana je masovne grobnice na lokalitetu Crni vrh kod Zvornika iz koje je izvađeno ukupno 628 posmrtnih ostataka. U njoj su pronađeni skeleti djece, žena i odraslih muškaraca. Osim Crnog Vrh na teritoriji općine Zvornik pronađene su i druge masovne grobnice na lokacijama: Ramin grob gdje su pronađena 274

Vođa srpskih radikala Vojislav Šešelj je na televiziji SRNA sa Pala iznio niz optužbi na račun „režima u Beogradu”, posebno Miloševića, njegove supruge Mirjane Marković koju je nazvao „crvenom vešticom s Dedinja”, a Željka Ražnjatovića Arkana „najvećim kriminalcem na području srpskih zemalja.” Tvrdio je da su glavne kriminalne aktivnosti koje su se u toku rata događale na prostorima RS-a i Republike Srpske Krajine bile vezane za režim u Srbiji i njenu policiju. Smatrao je da je dosta toga bilo vezano za KOS jugoslavenske vojske a u njemu su prednjačili komunisti, članovi SK - Pokreta za Jugoslaviju.” „Gde god smo bili, iznenađivali smo se u koliko jedinica ima boraca iz Srbije. Kad smo ih pitali odakle su, rekli su nam da su iz Prokuplja, Kragujevca, Lučana, Ivanjice... Neki od njih su nam rekli da su na bosanskom ratištu još od 1991. godine.”... „Da je Milošević tada rekao da je ona Titova, avnojevska Srbijica sama sebi dovoljna, da ga ne interesuju zapadni Srbi, on tada izbore ne bi dobio”, kategorično je tvrdio Šešelj, smatrajući da je Milošević izbore i dobio parolama: „Srbija se saginjati neće” i „Svi Srbi u jednoj državi.” „On je i na izborina 1993. odneo dosta glasova busajući se da će pomoći zapadnim Srbima. Njegovi socijalisti su inaugurisali prugu Bijeljina - Miloševac. Umesto da kažu Bijeljina - Doboju, ali su uzeli Miloševac, jer podseća na Miloševića. Kada smo tada upućivali dobrovoljce imali smo dobru saradnju sa Slobodanom Miloševićem”, tvrdio je Šešelj. „Milošević nam je davao uniforme, opremu i autobuse i čitavu kasarnu onu u Bujanj-potoku u Beogradu. Imali smo tada sve što je trebalo i tada je upućivanje naših dobrovoljaca mnogo bolje funkcionisalo.”⁷⁶

Na ministarskom zasjedanju Vijeća NATO-a održanom u Briselu (Brüssellu) 17. decembra 1992, „jugoslavenska armija, jugoslavensko vodstvo i bosanski Srbi“ su optuženi za etničko čišćenje, povrede ljudskih prava, mučenja, ubistva, sistematska silovanja žena, otmice, uništavanje vjerskih objekata i ostale postupke u Republici Bosni i Hercegovini koji su imali za cilj stvaranje etnički čistih teritorija. Domet rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija (VS UN-a) ostao je ograničen različitim političkim interesima članica Evropske zajednice (EZ-a) i stalnih članica VS UN-a. Reakcija na povrede humanitarnih prava zadržale su se samo na verbalnim osudama i prijetnjama.⁷⁷

tijela, Berbića groblje 69 tijela, Kazabašća 132 tijela itd; O rušenju sakralnih objekata u Zvorniku vidi: Mustafa Muharemović, Rušenje objekata Islamske zajednice u Zvorniku 1992-1995, *Zločini na području Zvornika 25 godina poslije: Zbornik radova*, Zvornik 2018, 112-148.

⁷⁶ Šešelj je gostovao na TV SRNA 13. maja 1995. godine. “Međunarodni obračun. Šešelj tvrdi: Milošević slao dobrovoljce u Bosnu”, *Oslobođenje*, broj 16855, Sarajevo, 15. 5. 1995, 5.

⁷⁷ Zijad Šehić, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna. Međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (do Vašingtonskog sporazuma 1994)*, Dobra knjiga, Sarajevo 2013, 209-210.

Kraj rata i povratak prognanih

Oružana agresija na Republiku Bosnu Hercegovinu okončana je potpisivanjem Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Dejtonski sporazum), parafiranog u Dejtonu 21. novembra 1995.⁷⁸, a potpisanog 14. decembra 1995. godine u Parizu „na bosanskom, hrvatskom, engleskom i srpskom jeziku“.⁷⁹ Prema mišljenju mnogih istraživača, intelektualaca različitih profila, Sporazum je legalizirao genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini. Dejtonski sporazum je potvrdio činjenicu da su Republika Srbija i Republika Hrvatska ratovala na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine.⁸⁰

Dejtonski sporazum je potvrdio činjenicu da je SRJ imala stvarnu kontrolu (vlast) nad tzv. Republikom Srpskom.

Slobodan Milošević je, u ime SRJ, 21. novembra 1995. godine u Dejtonu potpisao Izjavu:

Ekselecijom: Pozivam se na sporazum o vojnim aspektima mirovnog rješenja, koji je Savezna Republika Jugoslavija odobrila, i na Sporazum između Republike Bosne i Hercegovine i Organizacije sjevernoatlantskog pakta (NATO-a) i njegovog osoblja.

U ime Savezne Republike Jugoslavije želim Vas uvjeriti da će Savezna Republika Jugoslavija poduzeti sve potrebne korake, u skladu sa suverenitetom, teritorijalnim integritetom i političkom nezavisnošću Bosne i Hercegovine, kako bi osigurala da Republika Srpska u potpunosti poštuje i ispunjava obaveze prema NATO-u, uključujući naročito pristup i status snaga, kako je to utvrđeno u gore spomenutim Sporazumima.⁸¹

Iz ove Izjave i niza drugih Sporazuma iz Dejtona koje je potpisao Slobodan Milošević, vidi se da je SRJ imala vlast nad Republikom Srpskom.

Aneks 4 Dejtonskog sporazuma odredio je unutrašnju strukturu Bosne i Hercegovine. U unutrašnjoj strukturi Bosne i Hercegovine postoje dva entiteta: Federacija Bosne i Hercegovine koju čini 10 kantona i Republika srpska.⁸² Osim dva entiteta, postoji i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine koji je nastao Odlukom Međunarodnog arbitražnog suda. Uspostavljen je 8. marta 2000. godine.⁸³

Prema Dejtonskom sporazumu, Republika Bosna i Hercegovina, čiji je službeni naziv postao „Bosna i Hercegovina“, nastavlja svoje pravno postojanje

⁷⁸ „Mir dobija šansu“, *Oslobođenje*, godina LII, broj 17045, Sarajevo, 22. novembra 1995, 1-2; D. Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije*, 371-372.

⁷⁹ Vidi: *Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini*, član 11; Vidi i: „U Parizu potpisan Mirovni sporazum za Bosnu i Hercegovinu“, *Oslobođenje*, godina LII, broj 17068, Sarajevo, 15. decembra 1995, 1.

⁸⁰ Vidi: S. Čekić, *Dejtonski sporazum*.

⁸¹ Vidi: *Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini*.

⁸² *Dejtonski sporazum*, Aneks 4, Ustav Bosne i Hercegovine, član 1, tačka 3.

⁸³ Vidi: *Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, prečišćeni tekst, broj: 02-02-36/10, Brčko. 14.01.2010.

po međunarodnom pravu kao država sa svojim međunarodno priznatim granicama. Ona je ostala članica Ujedinjenih Nacija, a kao Bosna i Hercegovina može zadržati članstvo ili zatražiti članstvo u organizacijama unutar sistema Ujedinjenih Nacija i u drugim međunarodnim organizacijama.⁸⁴

Ustavom Bosne i Hercegovine (Aneks 4 Dejtonskog sporazuma) garantovana su ljudska prava i „temeljne slobode“. Bosna i Hercegovina i Entiteti, prema Ustavu, osiguraće „najviši stupanj međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda“.⁸⁵ U tu svrhu predviđeno je i obrazovanje Komisije za ljudska prava kako to predviđa Aneks 6 Općeg okvirnog sporazuma.

Pitanje povratka izbjeglica i raseljenih osoba tretira Aneks 7 Dejtonskog sporazuma nazvan „Sporazum o izbjeglicama i raseljenim osobama“.

Prema Aneksu 7, sve izbjeglice i raseljene osobe imaju pravo da se slobodno vrate u svoje domove te imaju pravo na povrat imovine koja im je oduzeta za vrijeme neprijateljstva od 1991. godine i da dobiju kompenzaciju za svu imovinu koja im se ne može vratiti. U „Sporazumu“ se navodi da je povratak izbjeglica i raseljenih osoba važan cilj rješenja sukoba u Bosni i Hercegovini.⁸⁶

„Sporazum“ predviđa da će „Strane“ (Bosna i Hercegovina, Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska) osigurati da izbjeglicama i raseljenim osobama bude omogućeno vratiti se u sigurnosti, bez opasnosti od uznemiravanja, zastrašivanja, progona ili diskriminacije, osobito zbog njihovog etničkog porijekla, vjerskog uvjerenja ili političkog mišljenja.⁸⁷

„Sporazum o izbjeglicama i raseljenim osobama“, sastoji se iz dva poglavlja koja vrlo precizno tretiraju pitanje izbjeglica i raseljenih osoba.

Prvo poglavlje koje se naziva „Zaštita“ sadrži šest članova kojima se reguliraju prava izbjeglica i raseljenih osoba (član 1), stvaranje uvjeta pogodnih za povratak (član 2), saradnja sa međunarodnim organizacijama i međunarodnim promatračima (član 3), pomoć pri repatrijaciji (član 4), nestale osobe član 5) i amnestija (član 6).⁸⁸

U drugom poglavlju nazvanom „Komisija za izbjeglice i raseljene osobe“ regulira se osnivanje komisije (član 7), saradnja (član 8), sastav (član 9), objekti, osoblje i izdaci (član 10), mandat (član 11), postupci pred komisijom (član 12), korištenje napuštene imovine (član 13), imovinski fond izbjeglica i raseljenih osoba (član 14), pravila i propisi (član 15), prijenos⁸⁹ (član 16), obavijest (član 17), stupanje na snagu (član 18).⁹⁰

⁸⁴ *Dejtonski sporazum*, Aneks 4, Ustav Bosne i Hercegovine, član 1, tačka 1.

⁸⁵ *Dejtonski sporazum*, Aneks 4, Ustav Bosne i Hercegovine, član 2, tačka 1.

⁸⁶ *Dejtonski sporazum*, Aneks 7, Sporazum o izbjeglicama i raseljenim osobama, član 1, tačka 1.

⁸⁷ *Dejtonski sporazum*, Aneks 7, Sporazum o izbjeglicama i raseljenim osobama, član 1, tačka 2.

⁸⁸ *Dejtonski sporazum*, Aneks 7, Sporazum o izbjeglicama i raseljenim osobama.

⁸⁹ Regulira se finansiranje Komisije.

⁹⁰ *Dejtonski sporazum*, Aneks 7, Sporazum o izbjeglicama i raseljenim osobama.

„Sporazum o izbjeglicama i raseljenim osobama“ dao je pravo da se svi građani Bosne i Hercegovine vrte na svoja prijeratna mjesta prebivališta. Međutim, u praksi, provođenje Aneksa 7 išlo je veoma teško.⁹¹

U periodu od 1992. do 1995, približno 2,2 miliona ljudi u Bosni i Hercegovini bilo je primorano, pod utjecajem rata protiv Bosne i Hercegovine, napustiti svoje domove.⁹²

Dejtonski sporazum je dao mogućnost povratka izbjeglica i raseljenih osoba ali je to bilo teško sprovesti u praksi zbog „oslabljenog“ unutarnjeg suvereniteta države Bosne i Hercegovine. Dejton nije bio Versaj, gdje su pobjednici izdiktirali svoje uslove poraženima. Navedeni mirovni sporazum bio je rezultat teških pregovora i bolnih kompromisa za postizanje mirovnog rješenja.⁹³

U pogledu vanjskog suvereniteta, Bosna i Hercegovina je dobila čvrste garancije njenom opstanku kao nezavisne, suverene i nedjeljive države. Moglo bi se čak reći da malo koja zemlja u Evropi danas ima takve garancije za svoj opstanak.⁹⁴

Cilj velikosrpske politike u Bosni Hercegovini je i nakon rata bio „razdvajanje naroda.“ Predvodnici te politike u Bosni i Hercegovini bili su ratni zločinci Radovan Karadžić i Momčilo Krajišnik. Podršku projektu „razdvajanja etničkih zajednica“ u Sarajevu i drugim gradovima i općinama u Bosni i Hercegovini, dao je i Slobodan Milošević. On je na sastanku političkog i vojnog rukovodstva SRJ 28. decembra 1995. godine u Beogradu, uz prisustvo ratnog zločinca Ratka Mladića, rekao da treba graditi „srpski deo Sarajeva“ i da je najbolje da se izvrši „razdvajanje naroda“.⁹⁵

Pod snažnim pritiskom nosilaca velikosrpske ideologije, došlo je do masovnog iseljavanja Srba, iz do tada okupiranih dijelova Sarajeva, u martu 1996. godine. Oni su, prema uputama vlasti entiteta Republika srpska, raseljeni diljem toga entiteta od Bijeljine do Trebinja. Najveći dio toga stanovništva zadržao se u mjestima u okolini Sarajeva: Lukavici, Kasindolu, sve do Pala i Sokoca.⁹⁶

⁹¹ Vidi: Sead Selimović, Spriječiti povratak: Provođenje aneksa VII Dejtonskog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (1995-2000), *Historijski pogledi*, god. IV, br. 6, Tuzla 2021, 206-232. (https://doi.org/10.52259/historijski_pogledi.2021.4.6.206)

⁹² Arhiva Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, *Izveštaj Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice o realizaciji Revidirane strategije Bosne i Hercegovine za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma*, za 2016. godinu. Sarajevo, 11. 9. 2017; Vidi i: Adnan Rondić, *Povratak: Između privida i stvarnosti*, Sarajevo 2007, 6-7. (dalje: A. Rondić, *Povratak*).

⁹³ Miro Lasić, *Evropska unija. Nastanak, strategijske nedoumice i integracijski dometi*, Sarajevo 2009, 288-289; Vidi i: D. Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije*, 375.

⁹⁴ Dejan Jović, Bosna i Hercegovina i međunarodni sistem u kontekstu 20. godišnjice Dejtonskog sporazuma, u: *Dvadeset godina od Dejtonskog mirovnog sporazuma - trajni mir ili trajni izazovi, Zbornik radova*, Beograd 2016, 40.

⁹⁵ D. Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije*, 386.

⁹⁶ *Isto*.

Gojko Kličković, šef ureda za naseljavanje bosanskih Srba, kasnije premijer RS, je rekao: „Ne smemo dozvoliti da jedan jedini Srbin ostane na teritorijama koje su potpale pod muslimansko-hrvatsku kontrolu“.⁹⁷

Prije reintegracije Sarajeva u martu 1996. godine vlasti entiteta Republika Srpska su „naredile“ Srbima iz okupiranih dijelova grada da prilikom napuštanja svojih mjesta prebivališta zapale svoje kuće i stanove što je bilo potpuno besmisleno.⁹⁸

Na Trećoj skupštini nevladine organizacije Srpsko građansko vijeće (SGV) održanoj u julu 1996. godine, ocijenjeno je da je masovno iseljavanje Srba iz Sarajeva, s reintegriranog područja, provedeno kao dio zacrtanog projekta kojim se htjela izvršiti potpuna etnička podjela stanovništva u cilju stvaranja etnički čiste teritorije.⁹⁹

Za razliku od politike „razdvajanja naroda“, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je u više navrata javno pozivalo Srbe iz Sarajeva da se ne iseljavaju dajući garanciju da će im državni organi vlasti osigurati potpunu sigurnost i slobodu.¹⁰⁰

U periodu 1995-2013. godine vlasti bosanskohercegovačkog entiteta Republika srpska nisu odustajale od projekta „razdvajanje naroda“. Provođenje Aneksa 7 Dejtonskog sporazuma opstruirano je na različite načine: ubistvima, premlaćivanjem, zastrašivanjem, napadima na vjerske objekte i na druge načine.

Opstrukcije u provođenju Aneksa 7 vršene su i u entitetu Federacija Bosne i Hercegovine. Međutim, to nije bilo izraženo kao u Republici srpskoj.

Prvi povratak prognanika (izbjeglica i raseljenih osoba) bio je u naselje Mahala koje se do Dejtonskog sporazuma nalazilo u općini Kalesija a nakon Dejtona u općini Osmaci u entitetu Republika srpska. Bilo je to 24. avgusta 1996. godine. Nakon toga uslijedio je povratak Bošnjaka u naselja Jusići i Dugi dio u općini Zvornik te Svjetliča u općini Doboš. Ovi događaji su označili i zvaničan početak provedbe Aneksa 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma u Bosni i Hercegovini. Iako je Dejtonski sporazum garantirao povratak prognanima, na terenu je sve išlo puno teže, a bilo je i ljudskih žrtava.

Prvi pokušaj mještana Mahale i susjednih sela Capardi i Hajvaza da posjete svoja razrušena imanja radi stvaranja uslova za povratak desio se 25. aprila 1996. godine. Spriječen je od strane srpskog stanovništva i policije RS, uz upotrebu oružja, pa je bilo nekoliko ranjenih od eksplozije bombe. Tom prilikom lakše su ranjeni Mustafa Halilović i Abdurahman Omerović iz Hajvaza. Na njih su pucali pripadnici MUP-a RS-a. Američki vojnici iz sastava mirovnih snaga su intervenisali i stali između sukobljenih strana. Nakon toga, na inicijativu tadašnjeg kalesijskog načelnika, komandant IFOR-a u toj zoni naredio je

⁹⁷ Richard Holbrooke, *Završiti rat*, Sarajevo 1998, 337-338. (dalje: R. Holbrooke, *Završiti rat*).

⁹⁸ R. Holbrooke, *Završiti rat*, 338. Vidi i: Wolfgang Petrič, *Bosna i Hercegovina od Dejtona do Evrope*, Sarajevo 2002, 71-74.

⁹⁹ Mirko Pejanović, *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1999, 270-271; D. Bećirović, *Teritorijalni ekspanzionizam Srbije*, 387.

¹⁰⁰ S. Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum*, knj. 2, 1585-1586.

premještanje njihovog kontrolnog punkta iz Memića u Mahalu, što je bilo veoma značajno za sigurnost povratnika.

Napad na povratnike u selu Mahala izvršen je i 28. avgusta 1996. godine. Povratnike su napale srpske specijalne policijske jedinice. Tom prilikom je lakše tjelesne povrede zadobilo 18 bošnjačkih povratnika, dok je Muradif Alić zadobio teške tjelesne povrede od kojih je podlegao u bolnici u Tuzli.

Zastrašivanje povratnika, miniranje njihovih kuća i ubistva imali su za cilj da spriječe povratak izbjeglica i raseljenih osoba na njihova prijeratna mjesta prebivališta.

Ubistva povratnika vršena su u više općina u Bosni i Hercegovini. Tako su u općini Čelić, u njivi zv. Memine vode, udaljenoj oko dva kilometra od tadašnje linije razdvajanja, NN lica pucala i teško ranila Aliju Agića, sina Rašida, rođenog 1929. godine u Čeliću. On je istoga dana od zadobijenih povreda je preminuo.¹⁰¹

U novembru 1996. godine u naselju Gajevi pripadnici MUP-a RS-a iz vatrenog oružja ubili su Mehmeda Arnautovića, sina Behadera, rođenog 1966. godine u Vražićima, koji je tog dana pomagao oko smještaja Bošnjaka u Gajevima.¹⁰²

Napadi na povratnike vršeni su i u Bijeljini, Ugljeviku, Loparama, Zvorniku, Bratuncu, Srebrenici, Vlasenici, Banjoj Luci.

Na dan kada je u Potočarima postavljen kamen temeljac za gradnju Memorijalnog centra, u Vlasenici je ubijena Meliha Durić. Tog kobnog 11. jula 2001. godine napisala je: „Mama, otišla sam sa babom u Vlasenicu, Meliha“.

Bila je to posljednja poruka ostavljena majci, napisana u žurbi kreonom, u plavoj tankoj svesci koja je ležala pored telefona. Šesnaestogodišnjakinja je ubijena jednim hicem u vrat. Bio je to prvi put da se Meliha vratila kući od maja 1992, kada je kao sedmogodišnjakinja, u naručju svoje majke, protjerana iz svoje Vlasenice. Meliha je jedna od poslijeratnih bošnjačkih žrtava, čije ubice nikada nisu pronađene.

Dana 7. maja 2001. godine u Banjoj Luci je prilikom postavljanja kamen temeljca za izgradnju Ferhadija džamije teške tjelesne povrede zadobio Murat Badić iz Cazina, koji je nakon 19 dana provedenih u komi umro. Ubica nikada nije otkriven.¹⁰³

Statistike govore, a podatak je saopćen i na prvom Kongresu izbjeglih i raseljenih osoba Bosne i Hercegovine, održanom 27. juna 2007, da se od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma do 2007. u Bosnu i Hercegovinu vratilo blizu milion osoba. Ovo su podaci vladinih zvaničnika. Interesovanje za povratak u Bosnu i Hercegovinu ne opada, sudeći po broju podnesenih zahtjeva za registriranje potencijalnih korisnika pomoći na osnovu javnog poziva

¹⁰¹ E. L. Dvadeset i četiri godine poslije: Neriješena ubistva i napadi na Bošnjake u RS-u. <https://faktor.ba/vijest/dvadeset-i-cetiri-godine-poslije-nerijesena-ubistva-i-napadi-na-bosnjake-u-rs-u/90372> (Preuzeto: 18.11.2020).

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Isto.

Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice. Riječ je o više od 40.000 porodica, odnosno oko 135.000 osoba koje se žele vratiti u svoje domove. Proces povrata imovine i stanarskih prava realiziran je u visokom procentu: 99,7%. Prema službenim pokazateljima, u Bosni i Hercegovini je od ukupno blizu 445.000 potpuno srušenih ili devastiranih stambenih jedinica, obnovljeno blizu 260.000, što je oko 45 %.¹⁰⁴

Stanje na terenu, ipak, govori nešto drugačije. Ne postoji ni približno tačna evidencija prodane ili zamijenjene imovine, nakon što je ona vraćena u posjed ranijim vlasnicima ili nositeljima stanarskog prava. Nemali broj povratnika, povratnici su samo na papiru. Dio njih u ranija mjesta prebivališta navraća tek u vrijeme ljetnih odmora, dio njih vrijeme boravka, u različitim omjerima, "raspoređuje" u oba bosanskohercegovačka entiteta.

Kakav je danas položaj povratnika u Bosni i Hercegovini, bez obzira na njihovu etničku pripadnost? Može li se dati generalna ocjena procesa koji je zapravo ključ reintegracije Bosne i Hercegovine? Vladini izvještaji, najčešće preko resornih ministarstava, daju, preovlađujuće, optimističnu sliku, ali i detektiraju određene probleme, objektivne ili subjektivne prirode, kad je proces povratka u pitanju.

Predstavnik UNHCR-a za Bosnu i Hercegovinu James Lynch ističe da je mnogo toga postignuto u oblasti povratka i održivog ostanka u Bosni i Hercegovini, ali i dalje je potrebno ulagati napore u povratak raseljenih osoba, posebno na zbrinjavanju ljudi iz kolektivnih smještaja. S druge strane, izvještaj Helsinškog komiteta za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, čiji se značajan dio odnosi na proces povratka u Bosnu i Hercegovinu, daje prilično drugačiju sliku: U 2006. manjinskih povrataka gotovo da nije bilo. Mada se niko zbirmo ne bavi analizom broja vraćene, pa prodane ili zamijenjene nekretnine, obilaskom povratničkih naselja i gradova može se ustvrditi kako je više od 50% u vlasništvo vraćenih stanova, kuća i posjeda, nekom vrstom kupoprodajnih ili zamjenskih ugovora promijenilo vlasnika, a barem još 30 posto je u procesu prodaje ili se koristi samo vikendom. Predmetom prodaje su i neki tek obnovljeni objekti sredstvima povratničkih fondova. Slabe rezultate provedbe Aneksa 7 u 2006. dodatno opterećuje, nerijetka, pojava onih koji su se prije godinu ili više vratili, da bi sada, zbog neodrživog povratka, opet krenuli tamo gdje misle da mogu pre/živjeti.¹⁰⁵

Uzroke zbog kojih se život povratnika ne razlikuje previše od kraja do kraja, smatramo svojevrsnim faktorima *održivosti povratka*. Treba istaći da održivost povratka ovisi o najmanje šest faktora: Sigurnost povratnika, Ekonomski status povratnika, Socijalna i zdravstvena zaštita dostupna povratnicima, Mogućnost obrazovanja u povratničkim područjima, Pravo i mogućnost učešća u organima lokalne samouprave i javnim preduzećima, Pravo na kulturnu posebnost povratnika.

¹⁰⁴ A. Rondić, *Povratak*, 8-12.

¹⁰⁵ *Isto*.

U bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska negira se *bosanski jezik*. Zabranjuje se izvođenje nastave na bosanskom jeziku, a jezik se imenuje nepostojećim bošnjačkim jezikom. Time se vrši diskriminacija učenika koji žele da se njihov jezik imenuje *bosanski*.

Osim toga, visoki zvaničnici iz Republike srpske u javnim istupima negiraju državu Bosnu i Hercegovinu i Bošnjake kao narod, negiraju genocid nad Bošnjacima, što utiče na perspektivu ljudi ovih prostora. Ulice u gradovima nose nazive ratnih zločinaca iz Drugog svjetskog rata i perioda agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, grade se biste ratnim zločincima, „osveštavaju“ škole i druge državne institucije itd.¹⁰⁶

Situacija sa upošljavanjem u javnoj upravi nije dobra. Povratnici se, uglavnom, bave poljoprivredom, no ovdje postoji problem plasmana viška proizvoda.

Za ratne zločine počinjene u Zvorniku samo rijetki počinioci su osuđeni na kazne zatvora. Pred sudovima u Bosni i Hercegovini donesene su tri presude za zločine nad civilima u Zvorniku. Sreten Lazarević, Dragan Stanojević i Slobodan Ostojić proglašeni su krivima jer su kao rezervni policajci Stanice javne bezbjednosti (SJB) Zvornik i stražari u Sudu za prekršaje i zgradi „Novi Izvor“ u Zvorniku nečovječno postupali prema nezakonito zatočenim civilima Bošnjacima.

Pred Specijalnim sudom za ratne zločine u Beogradu za zločine u Zvorniku osuđeni su Darko Janković Pufta, Dragan Slavković Toro, Ivan Korać, Siniša Filipović zvan Lopov i Goran Savić.

Bivši komandant Teritorijalne odbrane Zvornika Branko Popović osuđen je na 15 godina zatvora, a ratni predsjednik općine Branko Grujić dobio je 6 godina zatvora.

Ratni zločinci Momčilo Krajišnik i Biljana Plavšić su pred Haškim tribunalom presuđeni i za zločine u Zvorniku. U presudi bivšem predsjedniku RS-a, ratnom zločincu Radovanu Karadžiću stoji i presuda za zločine u Zvorniku u sklopu dijela presude koji se odnosi na zločine u 20 općina, a koji su počeli od marta 1992, kao i kod ratnog komandanta Vojske RS-a, ratnog zločinca Ratka Mladića i ministra unutrašnjih poslova RS-a, ratnog zločinca Miće Stanišića.¹⁰⁷

U ponovljenom procesu koji se pred Međunarodnim mehanizmom za krivične sudove u Hagu vodi protiv bivših čelnika Državne bezbjednosti Srbije Jovica Stanišić i Franko Simatović odgovaraju i za zločine u Zvorniku. Sud u Šapcu je osudio bivšeg komandanta paravojske formacije „Žute ose“ Dušana Vučkovića, zvanog Repić, na 10 godina zatvora. Vučković se nakon istrage našao i u optužnici Tužilaštva za ratne zločine u Beogradu zajedno sa još šestoricom optuženih za zločine počinjene u Zvorniku i okolini nad civilima od

¹⁰⁶ Vidi: *Izveštaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020*, Memorijalni centar Srebrenica-Potočari, Srebrenica, maj 2020.

¹⁰⁷ Vidi: Predmeti protiv ratnih zločinaca Biljane Plavšić, Momčila Krajišnika, Radovana Karadžića, Ratka Mladića.

početka maja do polovine jula 1992. godine, ali je 17. marta 2005. godine umro u zatvoru.

Etnička struktura stanovništva Zvornika 2013. godine

Godine 2013. izvršen je popis stanovništva u Bosni i Hercegovini. Bio je to prvi popis nakon rata i agresije. Etnička struktura stanovništva Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike srpske, Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i Zvornika, izražena u brojkama, može se vidjeti u tabeli 4.¹⁰⁸

Tabela 4.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike srpske, Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i Zvornika prema etničkoj pripadnosti po popisu stanovništva 2013. godine, u brojkama							
Bosna i Hercegovina	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Ne izjašnjava se	Ostali	Bez odgovora
	3.531.159	1.769.592	1.086.733	544.780	27.055	96.539	6.460
Federacija BiH	2.219.220	1.562.372	56.550	497.833	18.344	79.838	4.233
Republika srpska	1.228.423	171.839	1.001.299	29.645	8.189	15.324	2.127
Brčko distrikt BiH	83.516	35.381	28.884	17.252	522	1.377	100
Zvornik - općina	58.856	19.855	38.579	106	81	129	106
Zvornik - grad	11.497	992	10.308	54	52	68	23

Iz podataka u tabeli može se vidjeti da je u Bosni i Hercegovini živjelo 3.531.159 stanovnika, što je bilo 845.874 stanovnika manje u odnosu na 1991. godinu. Rezultat je to agresije i rata protiv Bosne i Hercegovine. Bošnjaci su bili najbrojnija etnička grupa i bilo ih je 1.679. osobe što je 223.364 osobe manje u odnosu na 1991. Srba je bilo 1.086.733 osobe što je 279.371 osoba manje u odnosu na 1991. Hrvata je bilo 544.780 što je bilo 216.072 osobe manje u odnosu

¹⁰⁸ Vidi: *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine*, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2016, 54-56. Za Zvornik općinu i Zvornik grad vidi: *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine, etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest i maternji jezik*, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2019, 900-908.

na 1991. Ostalih, onih koji se nisu izjasnili i onih osoba koji su bili bez odgovora bilo je 130.054 ili 3,68% ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine.

U Federaciji Bosne i Hercegovine živjelo je 2.219.220 stanovnika. Bošnjaka je bilo 1.562.372, Hrvata 497.833, Srba 56.550, Ostalih 79.838, onih osoba koji se nisu izjasnili 18.344 i bez odgovora 4.233 osobe. Iz podataka u tabeli može se vidjeti da je u Federaciji Bosne i Hercegovine živjelo 62,85% ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine, Republici srpskoj 34,79%, a u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine 2,36%.

U općini Zvornik je 2013. godine živjelo je 58.856 stanovnika, što je za 22.439 stanovnika manje u odnosu na 1991. godinu. Grad Zvornik imao je 11.479 stanovnika, što je za 3.087 stanovnika manje u odnosu na 1991. godinu.

U etničkoj strukturi stanovništva došlo je do drastične promjene. Tako je u općini Zvornik 2013. godine živjelo 19.855 Bošnjaka što je za 28.247 manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 38.579 što je za 7.761 stanovnik više u odnosu na 1991. godinu. Hrvata je bilo 106 što je u odnosu na 1991. Godinu manje za 16 osoba.

Još drastičnija promjena je u gradu Zvorniku. Bošnjaka je, prema popisu stanovništva 2013. godine, bilo 992, što je za 7.862 stanovnika manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 10.308, što je u odnosu na 1991. godinu, više za 6.073 osoba. Hrvata je bilo 54, što je u odnosu na 1991. godinu manje za 22 osobe.

Ovakvo stanje uzrokovao je rat protiv Republike Bosne i Hercegovine, ratni zločini nad Bošnjacima te etničko čišćenje i protjerivanje nersrpskog stanovništva sa prostora tzv. srpske države zapadno od Drine.

Etnička struktura stanovništva Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike srpske, Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i Zvornika, izražena u procentima, može se vidjeti u tabeli 5.¹⁰⁹

Tabela 5.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike srpske, Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i Zvornika prema etničkoj pripadnosti po popisu stanovništva 2013. godine, u procentima

Bosna i Hercegovina	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Ne izjašnjava se	Ostali	Bez odgovora
	100	50,11	30,77	15,43	0,77	2,73	0,18
Federacija BiH	100	70,40	2,55	22,43	0,83	3,60	0,19

¹⁰⁹ Vidi: *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine*, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2016, 54-56. Za Zvornik općinu i Zvornik grad vidi: *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine, etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest i maternji jezik*, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2019, 900-908.

Republika srpska	100	13,99	81,51	2,41	0,67	1,25	1,17
Brčko distrikt BiH	100	42,36	34,58	20,66	0,63	1,65	0,12
Zvornik - općina	100	33,73	65,55	0,18	0,14	0,22	0,18
Zvornik - grad	100	8,63	89,66	0,47	0,45	0,59	0,20

Podaci u tabeli pokazuju da su Bošnjaci najbrojniji narod u Bosni i Hercegovini. Bošnjaci čine 50,11% ukupnog stanovništva države. Srba je prema popisu iz 2013. godine bilo 30,77%, Hrvata 15,43% u ukupnom stanovništvu Bosne i Hercegovine. U odnosu na 1991. godinu Bošnjaka je u ukupnom procentu stanovnika Bosne i Hercegovine bilo više za 6,61%, Srba manje za 0,43%, a Hrvata manje za 1,97%.

U Federaciji Bosne i Hercegovine živjelo je 70,40% Bošnjaka, 22,43% Hrvata i 3,60% Ostalih. Osoba koje se nisu izjasnile bilo je 0,83%, a osoba bez odgovora 0,19% ukupnog stanovništva Federacije.

Podaci u tabeli pokazuju da je u bosanskohercegovačkom entitetu Republika srpska živjelo je 81,51% Srba, 13,199% Bošnjaka, 2,41% Hrvata i 1,25 Ostalih. Osoba koje se nisu izjasnile bilo je 0,67%, a osoba bez odgovora 1,17% ukupnog stanovništva Republike srpske.

U Brčko distriktu Bosne i Hercegovine živjelo je 42,36% Bošnjaka, 34,58% Srba, 20,66% Hrvata i 1,65% Ostalih. Osoba koje se nisu izjasnile bilo je 0,63%, a osoba bez odgovora 0,12% ukupnog stanovništva Distrikta.

Na području općine Zvornik živjelo je 33,73% Bošnjaka, što je za 52,44% manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 65,55% što je za 28,59% više u odnosu na 1991. godinu.

U gradu Zvorniku živjelo je 8,63% Bošnjaka, što je za 52,08% manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 89,66%, što je za 51,70% u odnosu na 1991. godinu.

Promjene u etničkoj strukturi stanovništva, što se vidi iz tabele, desile su se na štetu Bošnjaka koji su u ratu protiv Bosne i Hercegovine bili najveća žrtva. Rezultat je to „planske politike“ koju su vodile vlasti Republike srpske. Njihov cilj je, između ostaloga, bio da se promijeni etnička struktura stanovništva „srpske države“, tako što će Bošnjaci i drugi nesrbi biti ubijeni, protjerani, raseljeni. Ta politika, što se vidi na primjeru Zvornika, dala je rezultate, a sve to je „legalizirala“ međunarodna zajednica Dejtonskim (mirovnim) sporazumom.

Zvornik je tipičan primjer kako se ratom, ubistvima, protjerivanjem, silovanjem, zastrašivanjem, odvođenjem u logore, prisilnom mobilizacijom, rušenjem i drugim sredstvima može, drastično promijeniti etnička struktura stanovništva jednoga grada. Svakako, ne treba zanemariti ni druge uzroke smanjena broja Bošnjaka u Zvorniku kao što su sigurnosna situacija, ekonomski položaj, obrazovanje, putna i druga infrastruktura itd.

Naselja općine Zvornik 2013. godine

Općina Zvornik imala je 2013. godine 58.856 stanovnika koji su živjeli u gradu Zvorniku i još 67 naselja. Prema broju stanovnika naselja je moguće podijeliti na mjesta u kojima živi do 1.000 stanovnika, od 1.000 do 2.000 i preko 2.000 stanovnika.

Struktura stanovništva općine Zvornik po naseljima, prema etničkoj pripadnosti, po popisu stanovništva 2013. godine vidi se iz tabele 6.¹¹⁰

Tabela 6.

Stanovništvo općine Zvornik po naseljima, prema etničkoj pripadnosti, po popisu stanovništva 2013. godine							
	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Ne izjašnjavaju se	Ostali	Bez odgovora
1. Androvići	300	92	205	---	---	3	---
2. Baljkovica	19	---	19	---	---	---	---
3. Baljkovica Donja	197	45	152	---	---	---	---
4. Boškovići	600	118	479	---	---	---	3
5. Branjevo	2.755	1	2.737	7	1	2	7
6. Buložani	314	---	314	---	---	---	---
7. Cer	438	1	435	1	---	---	1
8. Čelopek	1.830	50	1.773	2	2	2	1
9. Divič	853	850	---	---	---	3	---
10. Donja Kamenica	1.108	1.106	---	---	---	---	2
11. Donja Pilica	1.214	1	1.203	---	---	3	7
12. Donji Lokanj	1.146	---	1.143	2	---	1	---
13. Donji Šepak	408	---	406	---	---	1	1
14. Drinjača	127	113	13	1	---	---	---
15. Dugi Dio	328	327	---	---	---	---	1
16. Đevanje	289	8	281	---	---	---	---
17. Đulići	731	621	109	---	---	---	1
18. Ekonomija	1.415	---	1.400	6	1	1	7
19. Glodi	1.007	1.006	---	---	---	---	1
20. Glumina	1.191	1.089	92	1	---	8	1
21. Gornja Kamenica	808	705	100	---	---	---	3
22. Gornja Pilica	840	---	838	1	---	---	1

¹¹⁰ *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine, etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest i maternji jezik*, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2019, 901-909.

23. Gornje Snagovo	929	925	2	---	---	---	2
24. Gornji Grbavci	1.009	275	732	---	1	1	---
25. Gornji Lokanj	683	---	681	1	1	---	---
26. Gornji Šepak	999	954	43	---	---	1	1
27. Grbavci Donji	420	342	76	---	---	2	---
28. Gušteri	62	62	---	---	---	---	---
29. Jordan	589	186	399	---	1	1	1
30. Jasenica	946	---	943	---	1	---	2
31. Jošanica	422	421	---	---	---	---	1
32. Jusići	303	303	---	---	---	---	---
33. Karakaj	2.828	324	2.475	8	7	8	6
34. Kiseljak	363	---	362	1	---	---	---
35. Kitovnice	441	112	328	---	---	1	---
36. Klisa	416	413	---	---	---	---	3
37. Kostijerevo	734	350	377	4	1	1	1
38. Kozluk	2.004	1.501	487	1	6	8	1
39. Križevići	2.016	1.997	11	---	---	---	8
40. Kučić Kula	391	390	---	---	---	---	1
41. Kula Grad	698	593	103	---	---	---	2
42. Liješanj	121	---	120	---	---	1	---
43. Liplje	477	474	2	---	1	---	---
44. Malešić	417	24	392	---	---	---	1
45. Novo Selo	728	561	166	1	---	---	---
46. Odžačina	6	---	5	1	---	---	---
47. Oraovac	711	80	627	1	---	2	1
48. Pađine	523	---	522	---	---	1	---
49. Paljevići	198	188	9	---	1	---	---
50. Petkovići	373	373	---	---	---	---	---
51. Potočani	245	239	6	---	---	---	---
52. Ročević	1.259	---	1.256	2	---	1	---
53. Samari	283	282	---	---	---	---	1
54. Skočić	228	98	128	1	---	1	---
55. Snagovo	173	39	133	---	---	---	1
56. Sopotnik	206	127	78	1	---	---	---
57. Srednji Šepak	346	181	162	---	---	3	---
58. Sultanovići	239	238	---	---	1	---	---
59. Šetići	541	455	85	---	1	---	---
60. Tabanci	862	12	846	2	---	---	2
61. Trnovica	703	---	702	---	---	1	---
62. Tršić	1.805	198	1.599	2	---	2	4
63. Ugljari	360	13	344	1	2	---	---

64. Ulice	1.845	---	1.834	2	1	1	7
65. Vitinica	2	---	2	---	---	---	---
66. Vrela	97	---	97	---	---	---	---
67. Zelinje	424	---	422	2	---	---	---
68. Zvornik - grad	11.497	992	10.308	54	52	68	23
Zvornik - općina	58.856	19.855	38.579	106	81	129	106

Iz podataka u tabeli vidi se da je općina Zvornik imala 68 naselja uključujući i grad Zvornik, koji je imao 11.497 stanovnika. Osim grada Zvornika, veća naselja sa preko 2.000 stanovnika bila su: Branjevo, Karakaj, Kozluk i Križevići.

Podaci u tabeli pokazuju da je u općini Zvornik bilo 11 naselja koja su imala od 1.000 do 2.000 stanovnika. To su slijedeća naselja: Čelopek, Donja Kamenica, Donja Pilica, Donji Lokanj, Ekonomija, Glodi, Glumina, Gornji Grbavci, Ročević, Tršić i Ulice.

Naselja sa manje od 1.000 stanovnika su: Androvići, Baljkovica, Baljkovica Donja, Boškovići, Buložani, Cer, Divič, Donji Šepak, Drinjača, Dugi Dio, Đevanje, Đulići, Gornja Kamenica, Gornja Pilica, Gornje Snagovo, Gornji Lokanj, Gornji Šepak, Grbavci Donji, Gušteri, Jordan, Jasenica, Jošanica, Jusići, Kiseljak, Kitovice, Klisa, Kostjerevo, Kučić Kula, Kula Grad, Liješanj, Liplje, Malešić, Novo Selo, Odžaćina, Oraovac, Pađine, Paljevići, Petkovci, Potočani, Samari, Skočić, Snagovo, Sopotnik, Srednji Šepak, Sultanovići, Šetići, Tabanci, Trnovica, Ugljari, Vitinica, Vrela i Zelinje.

U 59 naselja općine Zvornik većinu stanovništva čine Srbi, a u 29 naselja većinu čine Bošnjaci. Srbi čine 65,55% stanovništva Općine i 89,66% Grada, a Bošnjaci 33,73% ukupnog stanovništva općine Zvornik i 8,63% grada Zvornik. Rezultat je to, između ostaloga, agresije i rata protiv Bosne i Hercegovine koji je imao za cilj da izmijeni etničku strukturu stanovništva krajeva koji su smatrani „srpskim prostorom“.

Naselja općine Sapna 2013. godine

Općina Sapna nalazi se u sastavu entiteta Federacija Bosne i Hercegovine. Formirana je 18. marta 1998. godine. Toga dana je prvi puta, na osnovu odluke Federalnog parlamenta, održana sjednica Općinskog vijeća Sapna. Sapna je prije agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu ulazila u sastav općine Zvornik.

Struktura stanovništva općine Sapna po naseljima, prema etničkoj pripadnosti, po popisu stanovništva 2013. godine vidi se iz tabele 7.¹¹¹

Tabela 7.

Stanovništvo općine Sapna po naseljima, prema etničkoj pripadnosti, po popisu stanovništva 2013. godine							
	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Ne izjašnjava se	Ostali	Bez odgovora
1. Baljkovica	148	122	26	---	---	---	---
2. Goduš	1.104	1.097	---	---	---	5	2
3. Gornji Lokanj	---	---	---	---	---	---	---
4. Kiseljak	---	---	---	---	---	---	---
5. Kraljevići	1.471	1.419	5	1	1	44	1
6. Međeđa	1.220	1.191	---	---	1	26	2
7. Nezuk	1.022	1.012	5	---	---	5	---
8. Podgora	---	---	---	---	---	---	---
9. Rastošnica	223	30	192	1	---	---	---
10. Rožanj	22	16	6	---	---	---	---
11. Sapna	2.027	2.023	---	---	3	---	1
12. Vitinica	2.831	2.820	---	---	---	7	4
13. Zaseok	1.110	1.097	---	1	5	6	1
Sapna općina	11.178	10.827	234	3	10	93	11

Općina Sapna je 2013. godine imala 11.178 stanovnika. Bošnjaka je bilo 10.827 (92,03%), Srba 234 (2,09%), a svih ostalih 117 (1,05%).

Iz podataka u tabeli vidi se da je općina Sapna imala 13 naselja: Baljkovica, Goduš, Gornji Lokanj, Kiseljak, Kraljevići, Međeđa, Nezuk, Podgora, Rastošnica, Rožanj, Sapna, Vitinica i Zaseok. U općini Sapna su, 2013. godine, samo dva naselja imala više od 2.000 stanovnika, a to su Vitinica i Sapna.

Od 1.000 do 2.000 stanovnika imala su naselja Goduš, Kraljevići, Međeđa, Nezuk i Zaseok. Manje od 1.000 stanovnika imala su naselja Baljkovica, Rastošnica i Rožanj. Naselja koja su prema Dejtonskom sporazumu pripala Federaciji Bosne i Hercegovine, a u kojima ne živi niti jedan stanovnik su Gornji Lokanj, Kiseljak i Podgora.

¹¹¹ *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine, etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest i maternji jezik*, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2019, 162-165.

Zaključak

Geografski položaj, razvijena privreda, obrazovanje, kultura, sport i zdravstvo utjecali su da Zvornik bude privlačno mjesto za život ljudi različitih kultura, vjera i naroda. Prije agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, u Zvorniku su zajedno živjeli Bošnjaci, Srbi, Hrvati, Jugoslaveni i Ostali.

U općini Zvornik je 1991. godine živjelo 81.295 stanovnika. Bošnjaka je bilo 48.102 ili 59,17%, Srba 30.863 ili 37,96%, Hrvata 122 ili 0,15%, Jugoslavena 1.248 ili 1,54% i ostalih 960 ili 1,18%.

Grad Zvornik bio je mjesto zajedničkog življenja Bošnjaka, Srba, Hrvata, Jugoslavena i Ostalih. Bošnjaka je bilo 8.854 (60,71%), Srba 4.235 (29,04%), Hrvata 76 (0,52%), Jugoslavena 944 (6,47%) i Ostalih 475 (3,26%).

Zvornik je, kao strateški važan grad u planovima i ciljevima agresora, bio meta napada već od 1991. godine. Na ovaj bosanski grad je planirana, pripremana i organizovana agresija i ratni zločini nad Bošnjacima. U Zvorniku su organizirani logori za Bošnjake, ubijani su civili, vršena su masovna i sistematska silovanja i drugi oblici seksualnog nasilja, ciljano je ubijana i progona bošnjačka elita, masovno su protjerivani i deportovani civili, uništavana su kulturna dobra i imovina te rušeni islamski vjerski objekti.

Napad na Zvornik je otpočeo 8. aprilu 1992. godine. Bio je to rezultat dobro organizovane i unaprijed pripremljene akcije u okviru udruženog zločinačkog poduhvata, čiji je cilj bilo trajno uklanjanje Bošnjaka iz Zvornika i Podrinja. U napadu i zločinima su, pored jedinica JNA, učestvovali pripadnici Srpske demokratske stranke, specijalne jedinice SDB i MUP-a Srbije, „Arkanovi Tigrovi“, „Beli orlovi“ i druge „srpske snage“.

Zvornik je bio okupiran, a branio grad su se povukli na Kula Grad kojeg su, pod komandom Samira Ništovića – kapetana Almira, branili do 27. aprila 1992. godine.

Na ovom području izvršeni su brojni oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, kao što su: ubistva i hotimično lišavanje života, progoni, istrebljenje, silovanja, protivpravno zatočenje, zatvaranje, mučenje, hotimično nanošenje velikih patnji, deportacija (prisilna premeštanja), bezobzirno razaranje, pljačka javne ili privatne imovine.

Ubistva i protjerivanja iz Zvornika su sistematski planirana i provedena. Vršena je ideološka priprema za provođenje ratnih zločina. Nakon izvršenja ratnih zločina, počinioci su prikrivali i poricali zločine. Iz samog Zvornika je izvršeno prisilno protjerivanje/deportacija 15.436 osoba u Mađarsku i Austriju.

U periodu od 1992. do 1995. godine sa područja Zvornika ubijeno je i „nestalo“ najmanje 2.005. osoba. Vječni smiraj našlo je njih 1.587 dok se 418 građana Zvornika vode kao nestali.

Cilj udruženog zločinačkog poduhvata postignut je i kampanjom progona koja je dostigla takve razmjere da je uključivala ponašanje na osnovu kojeg se vidjela namjera da se djelimično ili u cjelosti unište Bošnjaci, nacionalna, etnička i/ili vjerske grupa kao takva. Bilo je neophodno uništiti

tragove kulturnog i vjerskog postojanja uništavanjem spomenika kulture i sakralnih objekata. Tako je u Zvorniku uništeno 28 džamija, među kojima one: u Đulićima, u Kula Gradu, u Kozluku, u Diviču, Snagovu, u Novom Selu, u Skočiću, u Svrakama, u Drinjači, u Glumini, u Donjoj Kamenici, u Gornjoj Kamenici, u Klisi, u Kovačevićima, u Rijeci, u Selimovićima... Osim džamija uništeni su mektebi, mesdžidi, turbeta i drugi sakralni objekti. Tako su na području Zvornika uništena 62 sakralna objekta.

Oružana agresija na Republiku Bosnu Hercegovinu okončana je potpisivanjem Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Dejtonski sporazum), parafiranog u Dejtonu 21. novembra 1995, a potpisanog 14. decembra 1995. godine u Parizu „na bosanskom, hrvatskom, engleskom i srpskom jeziku“. Prema mišljenju mnogih istraživača, intelektualaca različitih profila, Sporazum je legalizirao genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini. Dejtonski sporazum je je potvrdio činjenicu da su Republika Srbija i Republika Hrvatska ratovala na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine.

Dejtonski sporazum je potvrdio činjenicu da je SRJ imala stvarnu kontrolu (vlast) nad tzv. Republikom Srpskom.

U periodu od 1992. do 1995, približno 2,2 miliona ljudi u Bosni i Hercegovini bilo je primorano, pod utjecajem rata protiv Bosne i Hercegovine, napustiti svoje domove.

Cilj velikosrpske politike u Bosni Hercegovini je i nakon rata bio „razdvajanje naroda.“ Predvodnici te politike u Bosni i Hercegovini bili su ratni zločinci Radovan Karadžić i Momčilo Krajišnik. Podršku projektu „razdvajanja etničkih zajednica“ u Sarajevu i drugim gradovima i općinama u Bosni i Hercegovini, dao je i Slobodan Milošević.

Otežavajuća okolnost za povratnike je i činjenica što se u bosanskohercegovačkom entitetu Republika srpska negira bosanski jezik. Zabranjuje se izvođenje nastave na bosanskom jeziku, a jezik se imenuje nepostojećim bošnjačkim jezikom. Time se vrši diskriminacija učenika koji žele da se njihov jezik imenuje bosanski.

Osim toga, visoki zvaničnici iz Republike srpske u javnim istupima negiraju državu Bosnu i Hercegovinu i Bošnjake kao narod, što utiče na perspektivu ljudi ovih prostora. Ulice u RS-u nose nazive ratnih zločinaca iz Drugog svjetskog rata i perioda agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, grade se biste ratnim zločincima, „osveštavaju“ škole i druge državne institucije itd.

Situacija sa upošljavanjem u javnoj upravi nije dobra. Povratnici se, uglavnom, bave poljoprivredom, no ovdje postoji problem plasmana viška proizvoda.

Godine 2013. izvršen je popis stanovništva u Bosni i Hercegovini. Bio je to prvi popis nakon rata i agresije. U općini Zvornik je živjelo 58.856 stanovnika, što je za 22.439 stanovnika manje u odnosu na 1991. godinu. Grad Zvornik imao je 11.479 stanovnika, što je za 3.087 stanovnika manje u odnosu na 1991. godinu.

U etničkoj strukturi stanovništva došlo je do drastične promjene. Tako je u općini Zvornik 2013. godine živjelo 19.855 Bošnjaka što je za 28.247 manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 38.579 što je za 7.761 stanovnik više u odnosu na 1991. godinu. Hrvata je bilo 106 što je u odnosu na 1991. Godinu manje za 16 osoba.

Još drastičnija promjena je u gradu Zvorniku. Bošnjaka je, prema popisu stanovništva 2013. godine, bilo 992, što je za 7.862 stanovnika manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 10.308, što je u odnosu na 1991. godinu, više za 6.073 osoba. Hrvata je bilo 54, što je u odnosu na 1991. godinu manje za 22 osobe.

Na području općine Zvornik živjelo je 33,73% Bošnjaka, što je za 52,44% manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 65,55% što je za 28,59% više u odnosu na 1991. godinu.

U gradu Zvorniku živjelo je 8,63% Bošnjaka, što je za 52,08% manje u odnosu na 1991. godinu. Srba je bilo 89,66%, što je za 51,70% u odnosu na 1991. godinu.

Promjene u etničkoj strukturi stanovništva, desile su se na štetu Bošnjaka koji su u ratu protiv Bosne i Hercegovine bili najveća žrtva. Rezultat je to „planske politike“ koju su vodile vlasti Republike srpske. Njihov cilj je, između ostaloga, bio da se promijeni etnička struktura stanovništva „srpske države“, tako što će Bošnjaci i drugi nesrbi biti ubijeni, protjerani, raseljeni. Ta politika, što se vidi na primjeru Zvornika, dala je rezultate, a sve to je „legalizirala“ međunarodna zajednica Dejtonskim (mirovnim) sporazumom.

Zvornik je tipičan primjer kako se ratom, ubistvima, protjerivanjem, silovanjem, zastrašivanjem, odvođenjem u logore, prisilnom mobilizacijom, rušenjem i drugim sredstvima može, drastično promijeniti etnička struktura stanovništva jednoga grada. Svakako, ne treba zanemariti ni druge uzroke smanjena broja Bošnjaka u Zvorniku kao što su sigurnosna situacija, ekonomski položaj, obrazovanje, putna i druga infrastruktura itd.

Summary

Geographical location, developed economy, education, culture, sports and health have influenced Zvornik to be an attractive place for people of different cultures, religions and peoples. Before the aggression on the Republic of Bosnia and Herzegovina, Bosniaks, Serbs, Croats, Yugoslavs and Others lived together in Zvornik.

In 1991, there were 81,295 inhabitants in the municipality of Zvornik. There were 48,102 Bosniaks or 59.17%, 30,863 or 37.96% Serbs, 122 or 0.15% Croats, 1,248 or 1.54% Yugoslavs and 960 or 1.18% others.

The town of Zvornik was a place where Bosniaks, Serbs, Croats, Yugoslavs and Others lived together. There were 8,854 Bosniaks (60.71%),

4,235 Serbs (29.04%), 76 Croats (0.52%), 944 Yugoslavs (6.47%) and 475 Others (3.26%).

Zvornik, as a strategically important city in the plans and goals of the aggressors, has been the target of attacks since 1991. Aggression and war crimes against Bosniaks were planned, prepared and organized against this Bosnian town. Camps for Bosniaks were organized in Zvornik, civilians were killed, mass and systematic rapes and other forms of sexual violence were committed, the Bosniak elite was targeted killed and persecuted, civilians were expelled and deported en masse, cultural property and property were destroyed and Islamic religious buildings were demolished. .

The attack on Zvornik began on April 8, 1992. It was the result of a well-organized and pre-prepared action within a joint criminal enterprise, aimed at the permanent removal of Bosniaks from Zvornik and Podrinje. In addition to JNA units, members of the Serbian Democratic Party, a special unit of the SDB and the Serbian Interior Ministry, „Arkan's Tigers“, „White Eagles“ and other „Serbian forces“ took part in the attack and crimes.

Zvornik was occupied, and the defenders of the city withdrew to Kula Grad, which they defended under the command of Samir Ništović - Captain Almir, until April 27, 1992.

Numerous forms of crimes against humanity and international law have been committed in this area, such as murder and willful deprivation of life, persecution, extermination, rape, unlawful detention, imprisonment, torture, willful suffering, deportation (deportation), wanton destruction. , looting of public or private property.

The killings and expulsions from Zvornik were systematically planned and carried out. Ideological preparations were made for the implementation of war crimes. After committing war crimes, the perpetrators covered up and denied the crimes. 15,436 people were forcibly expelled / deported from Zvornik to Hungary and Austria.

In the period from 1992 to 1995, at least 2,005 people were killed and „disappeared“ from the Zvrnik area. person. 1,587 of them have found eternal peace, while 418 citizens of Zvornik are listed as missing.

The goal of the joint criminal enterprise was also achieved by a campaign of persecution that reached such proportions that it included behavior that indicated an intention to partially or completely destroy Bosniaks, national, ethnic and / or religious groups as such. It was necessary to destroy the traces of cultural and religious existence by destroying cultural monuments and sacral buildings. Thus, 28 mosques were destroyed in Zvornik, including those in Đulići, Kula Grad, Kozluk, Divič, Snagovo, Novo Selo, Skočić, Svrake, Drinjača, Glumina, Donja Kamenica and Gornja Kamenica, in Klisa, in Kovačevići, in Rijeka, in Selimovići... In addition to mosques, mektebs, masjids, turbets and other sacral buildings were destroyed. Thus, 62 sacral buildings were destroyed in the area of Zvornik.

The armed aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina ended with the signing of the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina (Dayton Agreement), initialed in Dayton on November 21, 1995, and signed on December 14, 1995 in Paris „in Bosnian, Croatian, English and the Serbian language „. According to many researchers, intellectuals of various profiles, the Agreement legalized the genocide of Bosniaks in Bosnia and Herzegovina. The Dayton Agreement confirmed the fact that the Republic of Serbia and the Republic of Croatia were at war on the territory of the Republic of Bosnia and Herzegovina.

The Dayton Agreement confirmed the fact that the FRY had real control (power) over the so-called Republika Srpska.

Between 1992 and 1995, approximately 2.2 million people in Bosnia and Herzegovina were forced to flee their homes as a result of the war against Bosnia and Herzegovina.

The goal of the Greater Serbia policy in Bosnia and Herzegovina even after the war was to „separate the people.“ The leaders of that policy in Bosnia and Herzegovina were war criminals Radovan Karadzic and Momcilo Krajisnik. Slobodan Milosevic also supported the project „Separation of Ethnic Communities“ in Sarajevo and other cities and municipalities in Bosnia and Herzegovina.

An aggravating circumstance for returnees is the fact that the Bosnian language is denied in the Republika Srpska entity of Bosnia and Herzegovina. Teaching in the Bosnian language is prohibited, and the language is called the non-existent Bosniak language. This discriminates against students who want their language to be called Bosnian.

In addition, high-ranking officials from the Republika Srpska deny the state of Bosnia and Herzegovina and Bosniaks as a people in their public speeches, which affects the perspective of the people of this area. Streets in RS bear the names of war criminals from the Second World War and the period of aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina, busts of war criminals are being built, schools and other state institutions are being „sanctified“, etc.

The situation with employment in public administration is not good. Returnees are mainly engaged in agriculture, but there is a problem with the placement of surplus products.

In 2013, a census was conducted in Bosnia and Herzegovina. It was the first census after the war and aggression. In the municipality of Zvornik lived 58,856 inhabitants, which is 22,439 inhabitants less than in 1991. The city of Zvornik had 11,479 inhabitants, which is 3,087 inhabitants less than in 1991.

There has been a drastic change in the ethnic structure of the population. Thus, in 2013, there were 19,855 Bosniaks living in the municipality of Zvornik, which is 28,247 less than in 1991. There were 38,579 Serbs, which is 7,761 more than in 1991. There were 106 Croats, which is 16 people less than in 1991.

An even more drastic change is in the city of Zvornik. According to the 2013 census, there were 992 Bosniaks, which is 7,862 fewer than in 1991. There were 10,308 Serbs, which is 6,073 more than in 1991. There were 54 Croats, which is 22 people less than in 1991.

33.73% of Bosniaks lived in the municipality of Zvornik, which is 52.44% less than in 1991. There were 65.55% Serbs, which is 28.59% more than in 1991.

8.63% of Bosniaks lived in the town of Zvornik, which is 52.08% less than in 1991. There were 89.66% Serbs, which is 51.70% compared to 1991.

Changes in the ethnic structure of the population, occurred to the detriment of Bosniaks, who were the biggest victims in the war against Bosnia and Herzegovina. It is the result of a „planning policy“ pursued by the Republika Srpska authorities. Their goal, among other things, was to change the ethnic structure of the population of the „Serbian state“, so that Bosniaks and other non-Serbs would be killed, expelled and displaced. That policy, as can be seen in the example of Zvornik, gave results, and all that was „legalized“ by the international community with the Dayton (peace) agreement.

Zvornik is a typical example of how war, murder, expulsion, rape, intimidation, deportation, forced mobilization, demolition and other means can drastically change the ethnic structure of a city's population. such as security situation, economic situation, education, road and other infrastructure, etc.